

**LONDRA BASIN ATAŞELİĞİ RAPORLARI IŞIĞINDA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI
SONRASI İNGİLİZ SİYASETİNDE BİR GÜNDEM OLARAK SSCB**

Doç. Dr. Erdem KARACA*

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski büyüklerin (İngiltere, Fransa) yerini yeni büyükler olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB almıştır. Geçmişten farklı hegemonik bir yapı geliştiren söz konusu yeni güçler, buna bağlı olarak dünyada iki kutuplu bir uluslararası sistemin doğmasına yol açmışlardır. Artık başat güç olma özelliğini kaybeden İngiltere ise, başını Sovyet Rusya'nın çektiği komünist/sosyalist bloğun karşısında yer alarak ABD merkezli/ksenli politikaların bir parçası haline gelmiştir. Hem ABD hem de İngiltere açısından SSCB'nin Avrupa'da ve başka coğrafyalarda elde etmeye başladığı ideolojik, siyasal, askeri vb. kazanımlardan fazlasına sahip olmasının engellenmesi son derece hayati bir mesele haline gelmiştir. Bu bağlamda, "Çevreleme Doktrini" adıyla anılan siyasal bir doktrin oluşturulmuştur. Doktrine yansıyan en önemli nokta ise, komünist ideoloji ile ortaya konan hedeflerin, geçmişteki Çarlık Rusya'sının yayılmacılığını içeriyor olmasıydı. Dahası, Stalin'in dünya ile kurduğu ilişkinin tam merkezinde de komünist ideoloji yatmaktaydı. Londra Basın Ataşeliğinden Nuri Eren ve Bülend Ecevit imzalı gelen yazıların İngiltere'ye dair verdikleri malumatlara bakıldığında; Komünizm tehdidi, Garp Birliği Meselesi, Yunanistan-Türkiye-İran hattı ve Asya'nın tutulması konuları ön plana çıkmıştır. Bu çalışmamızda, İngiliz siyasi çevrelerinde ve yayınlarında ele alınmış bulunan adı geçen konular; ifade ve hitap biçimleri korunarak verilmeye çalışılmış ve bilhassa Türkiye'nin iki kutuplu mücadelede ne denli hayati önemi haiz olduğu bilgisi teyit edilmiştir. Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı üzere, sadece İngiliz siyasetçilerinin yaklaşımlarına ve argümanlarına yer verilmiş olup, Türkiye'nin yazılar karşısında ne yaptığı konusuna değinilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, ABD, SSCB, İngiltere, Türkiye.

**USSR AS AN AGENDA IN BRITISH POLITICS AFTER THE WORLD WAR 2 IN THE LIGHT
OF PRESS ATTACHÉ'S OFFICE REPORTS OF LONDON**

ABSTRACT

After the Second World War, the former world powers (England, France) were replaced by the United States and the USSR. Therefore, these new forces, which developed a hegemonic structure different from the past, led to the emergence of a bipolar international system in the world. However, England, which has lost its status as the dominant power, has taken its place against the communist/socialist bloc of Soviet Russia and became part of the US-based policies. From both USA's and Great Britain's perspective, preventing further ideologic, politic and military acquisitions of USSR in Europe and other landscapes became a vital matter. In this context, a doctrine aforementioned as "Containment Policy" was constituted. The most important point reflected upon the doctrine was the goals presented with communist ideology, containing Tsarist Russia's past expansionism. Moreover, communist ideology was at the dead centre in the relation Stalin set up with the world. According to the information given by Nuri Eren and Bulend Ecevit from London Press Attaché; The threat of communism, Western Union Issue, Greece-Turkey-Iran line and retention of Asia are the issues that stand out. In the

---

* Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, ekaraca@beu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3075-3989

present study, the aforementioned topics discussed in English political circles and publications have been presented by being loyal to their original style of expression and address form and particularly the idea that how Turkey has an important place in this bipolar struggle is verified. As it can be understood from the title of the study, only British politicians' approach and arguments were given a place and what has Turkey done opposing the articles was not mentioned.

Keywords: Cold War, USA, USSR, UK, Turkey.

GİRİŞ

Dünya ölçeğinde Büyük Britanya devrinin sona erdiğini daha İkinci Dünya Savaşı (İDS) devam ederken gören İngiltere Başbakanı Winston Churchill, vakit kaybetmeksizin çeşitli girişimlerde bulunmaktan geri durmamıştır. Bu bağlamda, ABD ile varılan anlaşmaya binaen, savaş sırasında müttefik kuvvetlerin ortak komutanlığının Londra'da değil Washington'da olmasına karar verilerek, ABD'nin savaşı sevk ve idare etmesi esası benimsenmiştir. Bu istek bizzat Churchill'in kendisinden gelmiştir. Böylece, uzun süre kendi gücüne dayanan, kararlarını bağımsız bir şekilde vermiş olan İngiltere, eski gücünde olmadığı için ipleri ABD'ye bırakmıştır. Esasında, imparatorluk yanlısı bir muhafazakâr olan Churchill, bu noktada gerçekçi bir anlayış/yaklaşım sergilemiştir. Çünkü gücünü kaybeden İngilizler, eğer dünya politikasında etkinliğini sürdürmek istiyorsa, kendisine uzak olmayan bir güce dayanmak zorundaydı. Bu da, tıpkı İngiltere gibi liberal değerlere önem veren, dünya ticaretinde önemli bir payı elinde tutan, muazzam bir deniz ve hava gücüne sahip ABD'den başkası değildi. Ayrıca, komünizme düşman olan ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadelede İngiltere'ye ve dolayısıyla da Avrupa'ya destek verebilirdi. Böylece, Büyük Britanya İmparatorluğu ortaya çıkan yeni durumda sahip olduğu gücü gönüllü ve bilinçli olarak ABD'ye devretmiştir. Bu da, son derece pragmatist ve ileri görüşlü bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Esasında, İngiliz Savunma Bakanlığı danışmanlarından Sir Henry'in, 1945'te içine düşülen durumu açıklarken söylemiş olduğu şu sözler resmin tamamının daha kolay anlaşılmasını sağlayacak nitelikte olmuştur: "Kendimizi büyük bir imparatorluk olarak görmeye devam ediyoruz ve şimdiki sorunlarımızı geçici bir ekonomik problem olarak görüyoruz, ancak şunu artık anlamalıyız ki, biz artık büyük bir güç değiliz ve bir daha hiç olamayacağız." Böylece, tarihler 21 Şubat 1947'yi gösterdiğinde, İngiltere o güne kadar üstlenmiş olduğu görevleri tam olarak ABD'ye devretmiştir. Söz konusu tarihte Londra'nın verdiği talimatla harekete geçen İngiliz Büyükelçiliği, ABD'li Bakan George C. Marshall'a ulaşarak; İngiltere'nin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de güvenliği sağlama pozisyonunu, ekonomik ve askeri sorunlar sebebiyle daha fazla yürütemeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca, adı geçen bölgelerde yer alan ülkeleri Sovyetler Birliği'ne karşı korumak ve onların gelişimini sağlamak için ABD'nin devreye girmesi gerektiği de belirtilmiştir (Tüysüzoğlu 2011: 9).

Kesin olan şu ki, İDS, başta İngiltere olmak üzere, galiplerden Fransa'yı da yorgunluk ve iç meselelerin endişesi/telaşı içinde eski görkemli rollerini ifadan uzak hale getirmiştir. Mağluplardan İtalya, stratejik konumundan yararlanarak işlemiş olduğu hatalarını affettirmeğe çalışırken, Almanya ve Japonya ise suçlarının kefareti ödemele meşguldüler. Diğer taraftan, 1941'den itibaren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dünya hadiseleri içinde bir merkezi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yanı sıra Sovyet Rusya/Sovyetler Birliği/SSCB de, kuruluşundan beri ilk defa doktrinini

uygulamak için geniş fırsatlar elde etmiştir. Yeni büyükler vakit kaybetmeksizin temsil ettikleri sistemlerini dünyada hâkim kılmak için mücadele etmeye başlamışlardı (Armaoğlu 1949: 375-376).

Bu yeni durum, Morton A. Kaplan'ın ileri sürdüğü "iki kutuplu uluslararası sistem" olup; ABD ve karşısında SSCB'nin yer aldığı, farklılıkları bulunan yeni tür bir oluşumdur. Birbirlerine karşı üstünlük elde etmek isteyen ABD ve SSCB, "Soğuk Savaş" ortamını ve dönemini oluştururken, doğrudan doğruya birbirine yönelik silahlı sıcak bir çatışmaya meydan vermemişlerdir. Başka devletleri veya yapıları kullanarak, "yerel çatışma, bölgesel savaşlar, iç karışıklıklar, rejim ihracı, ideolojik propaganda ve kışkırtmalarla, kendi görüş ve çıkarlarını yayarak", kesintisiz/sürekli silahlanma ile gerginlikler içinde yürütülen zoraki denge ve korku politikalarını tatbik etmişlerdir (Kantarıcı 2012: 49-50).

Son derece stratejik hareket eden taraflar, savaş sonrası değişen "hegemonya" perspektifi çerçevesinde sistemsel yapılanmaya ağırlık vermişlerdir. Buna uygun olarak "hegemonya" kavramını uluslararası ilişkiler bağlamında ele alan Robert W. Cox, söz konusu kavramı; "güçlü bir devletin daha zayıf olanlarla ilişkisi anlamında değil, devletler ve devlet dışı oluşumların da yer aldığı ve sisteme bütünüyle nüfuz eden bir düzene ilişkin değerler yapısına atfen kullanmıştır". Washington, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, ideolojik bir rakibi/hasmı olsun ya da olmasın, içinde Amerikan sisteminin hayat bulacağı/hayatta kalacağı bir dünya düzenini devam ettirmek için bu türden bir hegemonik ajanda oluşturmuştur (Aydos 2012: 120).¹

İki kutuplu yapılandırılan uluslararası sistemde Avrupa'nın pozisyonu incelendiğinde, ABD (demokrasinin) ve SSCB'nin (komünizmin) ileri savunma alanları içerisinde ön cephe olarak konumlandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Doğu-Batı rekabeti Avrupa güvenliği hususunda etkili olmuş ve Avrupa coğrafyasını birbirinden keskin/katı bir şekilde, sosyal, siyasi, ekonomik ve askeri sistemler şeklinde ikiye ayırmıştır (Gürkaynak 2004: 7).

1. Bir Güç Olarak Komünizmin Araçsallaştırılması

Savaştan sonraki bir iki yıl içerisinde SSCB ile Batı/ABD arasında "Soğuk Savaş" olarak nitelendirilen iki kutuplu ideolojik bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ABD Başkanı Truman, Mart 1947'deki konuşmasında birbirinden farklı iki ideoloji arasında seçim yapmak durumunda kalan/kalacak dünya için şöyle bir dünya tablosu resmetmiştir: Bu yaşam biçimlerinden biri, çoğunluğun iradesine dayanmakta ve özgür kurumlar, temsili hükümet, kişisel özgürlük, din özgürlüğü konularında verilen güvencelerle öbüründen ayrılmaktaydı. İkinci yaşam biçimi, azınlığın çoğunluğa her şeyi zorla kabul ettirdiği bir anlayışa dayanıp, terör ve baskıyla, basın denetimiyle, uydurma seçimlerle ayakta kalacaktı (Kennedy 2002: 441-442).

Buna bağlı olarak, SSCB'nin Avrupa'da elde ettiği ideolojik, siyasi vb. kazançlardan fazlasına sahip olmasının engellenmesi son derece hayati bir konuydu. Bu noktada, ABD'nin Moskova Büyükelçiliğinde Rusya uzmanı olarak çalışan diplomatı

---

¹ ABD, İkinci Dünya Savaşı bittiğinde Antarktika dışında tüm kıtalara yayılmış durumdaydı. Böyle olmasının sebebi; ABD çıkarlarının küresel bir hâl alması ve başta İngiltere olmak üzere başlıca müttefiklerin maruz kaldıkları yıkımdır (Bölme 2012: 52).

George Frost Kennan, “Çevreleme (containment) Doktrini” adıyla anılan genel kapsamlı siyasal bir doktrin ortaya koymuştur. Ona göre, komünist ideolojinin ortaya koyduğu hedeflerin, bir önceki Çarlık Dönemi yayılcılığını içermesi sorunun temelini oluşturmaktaydı. Ayrıca, Stalin’in dünya ile kurduğu ilişkinin tam merkezinde komünist ideoloji yatıyordu. O nedenle de Stalin, Batılı kapitalist devletleri değişmez bir şekilde düşman olarak görmekteydi (Gürkaynak 2004: 68).

Etkisi çok güçlü bir şekilde hissedilen komünizmin, 1947 yılıyla birlikte Avrupa’da ciddi bir tehdit olarak görülmesi, özellikle de komünist partilerin Doğu Avrupa ülkelerindeki rakiplerini iktidardan uzaklaştırması, başta İtalya, Fransa, Almanya ve Belçika olmak üzere tüm Batı Avrupa ülkelerini tedirgin etmeye başlamıştır (Akkor 2017: 4). Bu etki Daily Telegraph’ın haberlerine de yansımıştır. Bir haberde, Marshall’ın, Rusya’nın ABD’nin Avrupa’yı kalkındırma planına açıktan açığa düşmanlık ve muhalefet ettiğini belirtmesinden sonra, Doğu Avrupa’da komünizmin konsolidasyonunun süratle gerçekleştirilmeye başlandığına işaret edilmiştir (BCA, 030.01.101.625.3, 2 Ocak 1948: 1-2). Bu tespit “komünizmi” gelecekte Avrupa, Amerika ve SSCB arasındaki ilişkileri belirleyecek temel faktör olarak ön plana çıkarmaktaydı. Dolayısıyla da, bu güçlerle irtibat kuracak diğer devletler, tarihte görülmeyen ölçekte farklı bağımlılıklarla karşı karşıya kalacaklardı.

1948’e kadar Başbakan Attle’nin basın müşaviri olan ve her daim dostlarından sayılan Francis William’ın, Sunday Cronicle gazetesinde çıkan yazısı, bunun böyle olacağına dair izler taşımaktaydı. Yazıda, Dışişleri Bakanı Ernest Bevin’in Kabineye sunduğu rapora istinaden verilen bilgilerde; Rusya’nın Yalta’dan beri yürüttüğü bütün diplomatik faaliyetler ele alınmış, Stalin ve diğer Rus liderlerinin -gerek hususi gerek aleni olarak- işbirliğini arzu ettiklerine dair vermiş oldukları mükerrer teminatların fiiliyatla nasıl tezat teşkil ettiği anlatılmıştır. Ayrıca, Rus stratejisinin gelinen noktaya kadarki gelişiminden tek bir neticenin çıkarılabileceği izah edilerek, “Rus siyaseti şimdiki halde taarruzdur. Komünist ideoloji ile ananevi Rus milliyetçiliğine istinat eden genişleme, yayılma ihtiraslarına kapılmıştır.” denilmiştir (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 1-2).

Komünizmin, Yunanistan, Yugoslavya ve İtalya’yı etkisi altına alması, Avrupa’nın güney bölgesinin çevrenemesine ve İtalya’da Komünist Partisi’nin etkinliğinin daha da artırmasına yol açabilirdi. Bu durum Fransa’yı da kısa sürede komünizmin etkisi altına sokabilirdi. Bu gelişmeler ve kaygılar ABD’yi Avrupa’nın geleceği konusunda yeni tedbirler almaya itmıştır. Böylece, 1947 yılını izleyen dönem, temelini “Truman Doktrini”nin oluşturduğu, komünizme karşı açılan savaş dönemi olacaktı. Adını, ABD Başkanı Harry S. Truman’ın, Türkiye ve Yunanistan’a yapmayı vadettiği askeri yardımdan alan doktrin (04.03.1947), Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülse de, doktrinin temel gerekçesi; SSCB tehdidine karşı Türkiye’nin müdafaası değil, Batı Avrupa’nın müdafaası, yani; doğusu SSCB’ye kaptırılan Avrupa’nın batısının muhafaza edilmesiydi (Akkor 2017: 6).²

Komünizme yönelik gelişen kaygılar ve alınan tedbirler İngiliz politikacılarının bir kısmı için makul görünmemekteydi. “Dışişleri Bakanı Ernest Bevin’in nutku kadar yanlış

² New York Times, tasarının meclisten geçişini “Duyurulmamış bir savaş ilânından ibaret olduğu – Sovyetler Birliği tarafından bu şekilde yorumlanacak” şeklinde haberleştirmiştir (Sayers, Kahn 1990: 383, 386).

tefsirler ve hakikati tahrif eden ifadelerle dolu bir söylev dinlemedim” diyen Gallacher (Komünist Partisi), Rusların ne istediğini açıklamaya çalışırken de, “Londra'nın bombardımandan harap olan mahallerine gidin. Halka sorun ne istiyor. Ne istiyorlarsa Rusya da onu istiyor. Sulh istiyor” diyerek, sosyalistlik iddiasında bulunan Dışişleri Bakanını, muhafazakârların politikasını tatbik etmekle suçlamıştır. Dışişleri Bakanı Bevin'in, Rusya'nın Şarki Avrupa'da İngiltere karşıtı bir blok kurduğunu ve bloğu dünyanın diğer kısımlarından ayırmak istediği yönündeki açıklamasına da karşı çıkarak;

Halbuki Rusya ile yeni bir ticaret anlaşması akdettik. Diğerleri ile müzakere halindeyiz. Bu ayırmak mı demektir. Rusya'nın bu memleketlerin politikasına müdahale ettiğini iddia ediyor. Asıl müdahale bize ediliyor. Rusya ile anlaşma yaparken Marshall'a soruyoruz [...] Rusya'nın aleyhimizdeki propagandasından bahsediliyor. Ya Rusya aleyhindeki bizim propagandamıza ne diyelim? Gazeteleri okuyun, Molotoff hakkında söylediklerini görürsünüz. Ya Başkanın Rusya aleyhindeki demeci, Rusya emperyalist, diyor. Buna imkân var mı? Rusya emperyalist olamaz, çünkü kapitalist değildir. Amerika'da birikmiş sermaye olduğundan, Amerikalılar dünyaya müdahale ediyorlar. Bu sermayelerini yatırıp işletmek istiyorlar (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 2-3.) cevabını vermiştir.

Böylece, İngiltere'nin ABD'nin güdümünde kalmasından duyduğu memnuniyetsizliği ve Sovyet Rusya'ya karşı takınılan tavrın yanlışlığını net saptamalarla dışa vurmaya çalışmıştır.

Çıplak hakikat oydu ki; savaşın zaferle sonuçlanması sağlanırken İngilizler kendilerini son derece zorlamışlardı. Altın ve dolar rezervleri tükenmiş, dâhildeki makineler yıpratılmıştı. Savaşta kalabilmek için ABD'den gelen mühimmata, gemilere, gıda maddelerine ve başka malzemelere gitgide daha bağımlı hale gelmişti (Kennedy 2002: 437).

Bir zamanlar dünyaya İngiliz sermayesinin ve donanmasının hâkim bulunduğunu, İngiltere'nin pozisyonunu Amerika'nın aldığı ileri süren Gallacher, “Marshall'la ve Amerikan kapitalizmi ile işbirliği etmektense, işçi kitleleriyle işbirliği etmeli, Amerikan sermayesinin esaretinden kurtulmalıyız.” (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 2-3) önerisini getirerek, İngiltere-ABD arasında gelişmekte olan tek taraflı bağımlılığın sona erdirilmesini savunmuştur.

İşçi Partisi mensubu Chistopher Showeross da, İngiltere'nin takip edeceği yol konusunda Gallacher ile şu hususlarda hemfikir olmuştur:

- 1) Sadece sosyalist bir hükümet Rusya ile iyi münasebetler tesis edebilirdi.
- 2) Sadece sosyalist bir dış politika Avrupa'yı kalkındırabilirdi.

Ancak o ana kadar sosyalist bir dış politika tespit edilmiş değildi. Yanı sıra Dışişleri Bakanının nutku da Showeross'u hayal kırıklığına uğratmıştır. Nutkun büyük olduğunu onaylasa da, sonu olmayan bir hitap şeklinde görmüştür. Ona göre sözler genel olup, pratik planlar, kati kararlar içermemekteydi. Showeross ayrıca şu değerlendirmede bulunmuştur:

İspanyasız Garp Birliği olamayacağı bedihidir. Avrupa ile Afrika arasında bir faşist diktatörlük bulunursa, tabii imparatorlukları da içine alan Garp Birliği tahakkuk edemez. Franco'nun devrileceğini gösteren bir emare yoktur. İspanyol milletini harekete geçmekten meneden komünizm korkusudur. Bu korkuyu izale edersek hariçten müdahaleye lüzum kalmadan Franco gider (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 3-4)

Dışişleri Bakanı'nın nutkunu Gallacher ve Showeross'tan farklı bir bakış açısıyla ele alan Crossmann (İşçi Partisi) ise;

Komünizm Nasyonal Sosyalizm gibi değildir. Komünizm bugün milli Rus siyaseti ile el ele vermiş yürümektedir. Komünizmi yenmek için yalnız kuvvet kâfi gelmez [...] aynı zamanda dinamik ve yapıcı bir fikir lâzımdır. Kendi âlemimizi bu yapıcı ve dinamik fikir etrafında organize etmemiz lâzımdır. Dışişleri Bakanının ve geçen gün Başbakanın verdiği nutuktan ben bunu anlamış bulunuyorum. Avrupa'nın hürriyetini planlı bir ekonomi tesis etmedikçe müdafaa edemeyiz [...] (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12-13)³

diyerek, komünizmin kesinlikle hafife alınmaması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

“İngiltere'nin, komünizm ile kapitalizm arasında bir köprü vazifesi görebileceği boş bir hülyadır” eleştirisini ortaya koyan Mott-Radclyffe'in (Muhafazakâr Parti) savunduğu düşünceler ise şöyledi:

1) İngiltere gibi hürriyete bağlı bulunan Avrupa'nın diğer kısımlarını toparlamak/yönlendirmek noktasında Londra yönetimi rehberlik etmiştir.

2) Komünist tehlikesi, işçi birlikleri bir kısım tehlide maruz kalınca anlaşılmıştır.

3) An itibarıyla, Avrupa'daki sosyalistler bir araya getirilmeye çalışılmakta, ancak ilgili sosyalistler tehlikeden haberdar değillerdi. Sosyalistler, komünistlerle işbirliği yapıp yapmamak hususunda aralarında çekişmekteydiler.

4) Bütün Avrupa hürriyetin koruyucusu olarak Britanya'dan liderlik beklemekteydi ve bu liderlik gösterilmeliydi (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 5-6)

“Bence İngiliz politikasının, bariz vasfı, milli politika olmasındadır.” çıkışını yapan Tufton Beamish (Muhafazakâr Parti) ise, beyanatlarda bir sosyalist dış politikadan bahsedildiğini ve Eden'in, Avrupa Birliği düşüncesinin sadece sosyalist prensipler üzerine kurmaya çalışmanın tehlikelerini belirginleştirdiğini söyledikten sonra, Sosyalist Partisi içinde dış politika konusunda kendini gösteren aykırılıklardan bahsederek şunları söylemiştir:

İşçi Partisinin 1947 senesinde Margate kongresinde İngiliz Hükümeti'nin Avrupa'da Sosyal Demokratlara azami yardımda bulunmasına dair bir karar

³ ‘Rusya'nın Asya'daki Politikası’ mevzulu bir konferans veren Albay Davidson Houston, Rusya'nın müstakbel emelleri bağlamında Mançurya'da meydana gelen son olayları ele almış ve Rusya'nın Kore'de komünist bir rejim tesis etmek hususundaki arzularını belirtmek suretiyle komünizmin etkisine açıklık getirmeye çalışmıştır (BCA, 030.01.101.623.13, 25 Mayıs 1946: 1-2)

kabul edilmiş ve Dışişleri Bakanı da bu kararı tasvip etmiştir. Halbuki Avrupa'daki sosyalist partileri alırsanız bunların çoğunun komünistlerle işbirliği ettiğini diğer bir kısmının ne yapacağını bilmeyerek bocaladığını ve içten çürüyüp gittiğini görürsünüz. Bu itibarla, sadece bunlarla işbirliği edilmesi üzerinde ısrar etmekten bir fayda umulamaz. İngiliz dış siyasetinin esas gayesi sulhun, hürriyetin, refahın idamesi olmalıdır. Fakat Rusya 1939 hudutlarına çekilmedikçe bu gayeleri tahakkuk ettirilmeyecektir. Siyasetimizi beynelmilel sosyalizm üzerine bina etmekte devam edersek Rusya çekilmeyecektir. Bu itibarla son zamanlarda, pek geç, komünizm tehlikesine gözü açılan Başbakanın dış politikasının Sosyalist değil, millî politika olacağına dair teminat istiyorum. Ancak bu takdirde milletin yüzde doksanının Dışişleri Bakanının arkasında olduğundan emin olabilir. Sabır büyük bir hassadır. Fakat ileri götürülürse 'appaisement' (ödün verme/alданma) olur (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 6-9).

Fransa'da "üçüncü kuvvet" in son günler zarfındaki gayretlerini takdirle andığını belirten Crossmann'a (İşçi Partisi) göre ise; "üçüncü kuvvet"⁴ ilk komünist taarruzunu mağlup etmiş olsa da, İngiltere'nin işbirliği gerçekleşmeden daha fazla ileri gidemezdi (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12-14). Böylece, İngiltere bakımından kritik bir durumu gündeme taşıyarak, Londra'nın doğrudan meseleye müdahil olmasını istemiştir.

2. Koruma ve Korunmanın Bir Aracı Olarak Garp Birliği Planı

"Avrupa Birleşik Devletleri" kurulması fikri, Almanya ile Fransa arasındaki düşmanlıkların ortadan kaldırılması amaçlanarak, ilk olarak Winston Churchill tarafından, 1946'da "Zürich Söylevi"nde ortaya atılmıştır. İkinci önemli girişim ise, 9 Mayıs 1950'de bir hükümet bildiriyle açıklanan ve Jean Monnet'in tasarısına dayanan "Schuman Planı" olmuştur. Planda; Avrupa'da barışın korunabilmesi öngörülmüş, Fransız-Alman dostluğu ise temel şart olarak belirtilmiştir. Böylece, bu çekirdek etrafında Avrupa'nın bütünleşmesi gerektiği görüşü esas alınmıştı (Efe 2010: 39).

"Biz Fransa ile birleşsek Avrupa meselesi halledilir. Birlikte Avrupa'da halledemeyeceğimiz mesele yoktur. Bu birlik sosyalist prensipler üzerine bina edilmelidir." fikrini ileri süren C. Showeross (İşçi Partisi), Avrupa meselesinin Almanya çıkmazının halline bağlı olduğu fikrine iştirak etmediğini, Avrupa'nın ruhunun Fransa olduğunu belirtmiştir. Sosyalist prensipler hâkim olmadıkça Avrupa'da birlik olamayacağını ve bu birliğin "üçüncü kuvvete" dayanması gerektiğini beyan ederek, "Başbakan bir defasında, Avrupa birleşmeli yoksa mahvolur demişti. Ben de kendilerine tavsiye ediyorum. Cesur olunuz. İleri atılmaktan korkmayınız. Avrupa Birliği'nin ilk adımı olmak üzere, Fransa'ya İngiltere ile birleşmeyi teklif ediniz." (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 4-5) çağrısında bulunmuştur.

Diğer taraftan, Sunday Times'da, İngiltere'nin Garp Birliğini organize etmek hususundaki yeni politikası övgüyle anıldıktan sonra, bu işin yalnız ekonomik açıdan

---

⁴ Fransa'nın içindeki direniş gruplarına "Üçüncü Kuvvet" denilmiştir. Siyasi farklılıklar içeren bu gruplar, Fransa'nın Alman işgalden kurtuluşu sonrası için, "Ulusal Direniş Konseyi" çatısı altında önemli bir askeri kuvvet oluşturmuşlardır (Özen, Akdevelioğlu 2017: 93).

ele alınmasının yeterli olmayacağını ileri sürülmüştür. Ekonomiyle birlikte, Garp devletlerinin savunma sistemlerinin bütünleşmesinin gerekli olduğu mütalaa edilmiştir. Bu hususta Britanya'nın mevcut imkânlarından derhal yararlanması gerektiği belirtilerek, mesela; zamanlarını doldurdukları için parçalanmalarına karar verilen gemilerin, Hollanda veya Türkiye'ye devrolunabileceği ileri sürülmüştür (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 1).

Dışişleri Bakanının Garp Birliği hakkındaki sözlerinin bütün dünyada memnuniyetle karşılandığını gözlemlediğini beyan eden Francis Noel-Baker (İşçi Partisi) ise, Batı Avrupa'nın kalkındırılmasını bir gereklilik olarak görmüştür. Bunun gerçekleşmesi durumunda, Garp (Batı) ile Şark (Doğu) arasındaki münasebetler olumlu yönde gelişebilecekti (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 9).

A. Crevley (İşçi Partisi) de, Dışişleri Bakanının, İngiltere tarihinde ilk defa olarak ülkelerinin ayakta kalmasının yahut yıkılmasının Garbi Avrupa'ya bağlı olduğunu söylemesinden ve demokrasi anlayışlarına iştirak eden bütün Avrupa devletleriyle en yakın bir işbirliği tesisine kendini hasretmiş bulunmasından hareketle, "Hiç şüphesiz elinde olsaydı Garbi Avrupa yerine Bütün Avrupa tabirini kullanabilmeyi tercih ederdi. Batı Avrupa'nın sağlamaştırılması zamanı gelmiştir." demiştir. Ayrıca, Avrupa'nın bir parçası olduğu halde son 300-400 seneden beri bütün servetin ve hayati ihtiyaçlarının dünyanın başka taraflarından geldiğinden, Avrupa ile İngiltere arasındaki münasebetin yetersiz kaldığı bilgisini paylaşarak, Dışişleri Bakanının Garp Birliğini sağlamaştırma hususunda ne gibi çarelere başvurulacağı, nasıl bir yol tutulacağı hakkında müspet hiçbir şey ortaya koymadığına dikkat çekmiştir. Avrupa'ya seyahatin serbest bırakılmasını, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'la antlaşmalar hazırlanmasını değerli bulsa da, bunun Batı Avrupa için güdülmesi düşünülen siyasette pek mühim bir rol oynamayacağını ileri sürerek, konuya şu şekilde açıklık getirmeye çalışmıştır:

Eğer Marshall Planı olmasaydı memleketimiz bir seneye kadar gıdasızlık bakımından Almanya seviyesine inecekti ve Marshall Planı ile dahi ne bu memleket ne Avrupa harpten önceki refah seviyelerini tutamayacaklardır. Gerek biz gerek bütün diğer Avrupa memleketleri süratle istihsalatı standardize etmek, "masa production" (üretim süreci) vücuda getirmek ve ihracatı artırmak ihtiyacındayız. Talihimiz yolunda gitse ve düşündüğümüz neticeleri elde etsek bile gelecek sene sonunda hâlâ dolar açığımız kalacaktır. Onun için istihsalatımızı artırmak hususundaki planlaştırmayı büyük bir süratle yapmak gerekmez mi? Halbuki Dışişleri Bakanının nutkunda Batı Avrupa Birliğinin iktisadi veçhelerinin arz ettiği bu müstaceliyet iyice tebarüz ettirilmemiştir. Batı Avrupa ile işbirliği siyasetini tenkit edenlerden bazıları, belki mukadderatımız hem iktisadi hem siyasi bakımdan Avrupa'ninkine bağlanmadan kendi kendimizi bu vaziyetin altından kurtarabileceğimizi düşünüyorlar. Fakat işin beklemeye tahammülü yoktur. Bu gibi müdahaleler ancak Garp Birliğinin bizi ve Garbi Avrupa memleketlerini kurtarmak üzere vaktinde vücut bulmasına mani olabilir.

A. Crevley, açıklamasında iki tenkit üzerinde daha durmuştur. İlkine göre, Avrupa milletleri arasında muhtelif farklar olmasından dolayı bu ülkeler arasında ABD'de olduğu gibi ahenkli bir iktisadi birlik kurulamazdı. Fakat bu bakış açısıyla

hareket edilmesi durumunda Avrupa memleketlerinin yeniden teşkilatlanması kesinlikle mümkün olamayacaktı. İngiltere'nin bu uğurda kendisini vakfedeceği hususunda Avrupa'da sadece sosyalistler şüphe duyarken, diğer birçok zümreler ise İngiltere'den bu liderliği samimi olarak beklemekteydi.

İleri sürülen ikinci tenkit daha ayrıntılı olup şu hususları içermekteydi:

Avrupa memleketleri halkına güvenmenin doğru olmadığı onun için bizim onlardan ne yardım temin edebilirsek edip kendimizi onlara vakfetmemiz doğru olacağı iddia edilmektedir. Belki bu harpte içine düştükleri bizimkinden çok daha ağır şartlar Avrupa'nın diğer milletlerinde bizden ayrı bazı vasıflar meydana çıkmasına sebep olmuştur. Fakat yine de ortada şu hakikat el'an mevcuttur ki, bu memleketlerin 270 milyonu bulan ahali si Amerikan halkından sonra en mahir insanlardan mürekkeptir. Hâtta belki de bu bakımdan Amerikalılarla aynı seviyededirler ve dünyanın en ileri medeniyetini temsil etmektedirler. Talihimizi onlarınkine bağlamaya onlara önderlik etmeye ve bir istikrar sağlamaya razı olarak bu milletler zaruri olarak dağılacak ve bize olan bütün inançlarını kaybedecek, bizi denizle muhat küçük adamızda kendi rahatımızdan başka bir şey düşünmeden yaşıyoruz farz edecektir. Dışişleri Bakanından istediğim, memleketimizin lüzumlu addettiği tedbirlerin alınmasında daha müspet bir şekilde önderlik etmesidir (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 16-19).

"Zilliacus, Garp Birliği fikrinin nasıl bir kısır askeri tehdit politikası haline ifrağ olunabileceğini ispat etmeye çalışmıştır. Muhalefet Partisinin Garp Birliği fikrini nasıl ve hangi şartlarla iltizam ettiğini dinledikçe, Zilliacus'un ortaya koyduğu tehlikeyi idrak ediyorum. Muhalifler komünist tehlikesinin ehemmiyetini layıkıyla takdir etmiyorlar." eleştirisiyle muhaliflere yüklenen Crossmann (İşçi Partisi) ise; muhalefetin Garp Birliği fikrini destekleyen demeçlerinin memnuniyet verici olduğunu, ancak kendilerinin Garp Bloğundan kastettikleri mana ile muhaliflerin kastettikleri mananın aynı olmadığı uyarısında bulunmuştur. Birlik fikri dışında, "Kuvvet Muvazenesi" konusunu da ele alan Crossmann; "Dışişleri Bakanı kuvvet muvazenesi fikrini attığımızı söyledi. Mevcut olmayan bir şeyi nasıl atabiliriz? Kuvvet muvazenesi 1942 de nihayete ermiştir. Avrupa'da kuvvet muvazenesi yerine dünyada kuvvet muvazenesi kaim olmuştur." diyerek, Rusya baki kaldıkça Şarki Avrupa'nın Rus stratejik bölgesi içinde kalacağını ve Rusya ile Amerika arasındaki münasebetler gergin oldukça da Garbi Avrupa'nın Amerikan bölgesi içine gireceğini söylemiştir. Temel isteklerinin/hedeflerinin, "Garbi Avrupa'nın Amerika'ya karşı durumunu Şarki Avrupa'nın Rusya'ya karşı durumundan daha iyi ve kuvvetli kılmaktır. Yani daha müstakil kılmaktır." (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12-13) şeklinde açıklamıştır.

Crossmann, Marshall Planı ile ilgili olarak da, bu planın Churchill'in Fulton'daki⁵ tekliflerinden çok farklı olduğunu, Marshall'ın büyük devletler arasındaki münasebetleri tanzim edecek bir teklifte bulunduğunu, dolayısıyla da "Rusya'nın bunu kabul etmemiş

⁵ İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Truman, 05.03.1946 tarihinde Fulton kasabasında (Georgia) buluşmuşlardır. Churchill burada yaptığı konuşmada; "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar bir Demir Perde inmiştir" demiştir. Söz konusu tanımlamanın taraflarından Sovyetler Birliği'ni açık ve kesin bir biçimde suçlamış ve vakit kaybetmeksizin bir düzenlemeye gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmada bahsi geçen "Demir Perde" söylemi esasında yeni başlayan bir mücadelenin, "Soğuk Savaş"ın habercisi olmuştur (Köse 2010: 58).

olması şayanı eseftir. Fakat buna rağmen Garpte muvaffak olmak istiyorsak Marshall Planı'nın Rusya'yı askeri tehdit şekline ifrağ edilmemesine dikkat etmeliyiz." uyarısında bulunmuştur. Amerikan kamuoyunun Marshall Planı gibi cömert bir projeyi onaylayacağına/destekleyeceğine kısa zaman öncesine kadar asla inanmadığını da belirterek, an itibarıyla Amerika'da sadece infiratçıların (muhalifler/ayrılıkçılar) Planı askeri proje haline getirmek istediklerini ileri sürmüştür. Bunun bu şekilde gerçekleşmesi için de, İngiltere'nin önderliği ele alması gerektiği fikrini ileri sürmüştür. Bu konuda son olarak da, "Dışişleri Bakanı bu önderliği yapmaya hazır olduğumuzu belirtti. Ancak müspet teklifler, projeler vermedi. Ümit ederim ki, Başbakan müzakereleri kapayan nutkunda bu hususta da bizi tatmin eder" (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 13-14) diyerek, somut adımların atılmasının önemine/gerekliliğine işaret etmiştir.

"Almanya'daki durumun gittikçe kötüleşmesinden yalnız Ruslar ve Almanlar mesul değildir. Aynı derecede bizim de mesuliyetimiz vardır." tespitinde de bulunan Crossmann, Alman meselesinde Fransızlarla işbirliği yapılması gerektiği üzerinde durmuş; Batı Almanya'nın, hem Almanları hem de Fransızları tatmin edecek şekilde Garbi Avrupa camiasının içine alınması suretiyle Fransızların endişelerinin yatışacağına işaret etmiştir. Ona göre, Avrupa'yı kalkındırmanın tek çaresi komünist taarruzun mağlup edilmesiydi. Komünist saldırıyı bertaraf etmenin ve Rusya ile anlaşılabilmenin tek yolu da Garbi Avrupa Birliğinin kurulması idi. Ancak bu birlik, "Rusların aleyhine bir birlik olarak değil, gerek Amerika, gerek Rusya ile dost kalabilecek hakiki ve müstakil bir Garp Birliği olarak" gerçekleştirilmeliydi (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 14). Burada, iki tarafa eşit mesafede durmayı başarabilecek bir Garp Birliğinin kurulması istenmiştir. Aksi halde, iki büyük gücün yürütecekleri baskı politikaları ve stratejiler birlik açısından yıkıcı sorunlara/sonuçlara yol açabilirdi.

Crossmann gibi "Garbi Avrupa Birliği" oluşumuna ihtiyaç bulunduğuna işaret eden Colonel J.R.B. Hutchinson (Muhafazakâr) ise;

Mr. Cocks, Rusya'da iki gruptan bahsetti. Birinci grup, Kapitalizmle işbirliğine imkân olmadığını düşünüyor ve kapitalizmin ölmek üzere bulunduğuna inanıyor. Ölmek üzere bulunan bir şeyde taarruz kuvveti olmayacağına göre bu grubun garbe karşı hazırlanması lâzımdır. İkinci grup, işbirliğine inanmakta yalnız garptan bir taarruz gelmeyeceğine ikna edilmek zarureti duymaktadır. Bugüne kadar siyasetimiz onları ikna etmeye çalışmak değil de neydi? İkna olunmaya arzuları yok; bu itibarla Garbi Avrupa Birliğini, biran evvel tahakkuk ettirmemiz lâzımdır.

bilgisinden hareketle, şu iki meseleye dikkatleri çekmek istemiştir.

- 1) Dünyada iktisadi birleşmelerden fayda gelmiştir.
- 2) Garbi Avrupa'nın iktisadi entegrasyonundan fayda gelecektir.

Ancak Amerika, Marshall yardımıyla bu işbirliğini tahakkuk ettirmeye çalışmakla beraber, İngiltere'den Dominyonlarla münasebetlerini gevşetmesini istediğini belirten Hutchinson, anlamsız/gereksiz bulunduğu Ottawa Anlaşması'ndan sonra Britanya İmparatorluğu'nun Amerika'dan ithalatının yükseldiğini ve Dominyonlar arasındaki sıkı

bağlardan/ilişkilerden Amerika'nın fayda sağladığını ileri sürmüştür. Bu itibarla, Dominyonların bir konferansa davet edilmesini ve konferansta bütün dünyaya faydasının olacağına inandığı şu konuların ele alınmasını talep etmiştir:

1) Garbi Avrupa'nın kalkınmasına Dominyonların nasıl yardım edebileceğinin tespit edilmesi.

2) İmparatorluk dâhilinde Dominyonların münasebetlerini nasıl inkişaf ettirebileceklerini tanzim etmeleri (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 1-2).

3. Doğrudan Sovyet Etki Alanı Olarak; Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa

SSCB, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ortaya çıkmasından sonra, hem Orta Avrupa'da, hem de Balkanlar'da yoğun girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle, Sovyet nüfuzunun bu bölgelerde güçlendirilmesine ve komünist liderlerce yönetilen devletler arasında sıkı bir işbirliği ve dostluk sağlanmaya çalışılmıştır. Balkanlar'da, Yugoslavya adına Mareşal Tito ve Bulgaristan adına da Başbakan Dimitrof'un girişimleriyle iki ülke arasında 2 Ağustos 1947'de imzalanan Bled Antlaşması ile de yeni bir safhaya geçilmiştir. Diğer taraftan, 1943'te sona erdirilen/kapatılan Komünist Enternasyonalinin yerine, Marshall Planı (Amerikan emperyalizminin aracı) ile mücadele etmek amacıyla Kominform Varşova'da kurulmuştur (05.10.1947). Kominforma SSCB, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, İtalya, Fransa ve Hollanda (sonradan) komünist partilerinin liderleri üye bulunmaktaydı. Kominformun ilk bildirisinde, Marshall Planı ve Truman Doktrini, "ABD'nin bütün dünyaya yayılma tasarısının bir parçası" olarak ortaya konmuş ve Avrupa'daki tüm komünist partiler, ulusal bağımsızlıkların ve egemenliklerin savunulmasında öncü rol üstlenmeye çağırılmıştır (Gürkaynak 2004: 60, 62).⁶

Kapitalist blok açısından gidişat pek de iç açıcı değildi. "(İngiltere) Dışişleri Bakanı karanlık bir tablo çizmiştir. Konferans konferans üzerine akamete uğramıştır. Şarki Avrupa'da hürriyet derece derece ortadan kaldırılmıştır. Fakat sulh muahedelerinin yalnız insan haklarına ait kısımları değil, askeri hükümleri de çiğnenmiştir." değerlendirmesini yapan Mott-Radclyffe (Muhafazakâr Parti), Yunan-Bulgar hududunun Bulgaristan anlaşmasının 12. maddesi gereğince askerlikten tecrit edilmesi gerektiği halde hükmün yerine getirilmediğini belirtmiştir. Bakanının beyanına göre Bulgar ordusunun 55.000 kişiyi aştığı ve Rusların Bulgaristan'ı tahliye edip etmediklerinin şüpheli olduğu, eğer Rus askerleri başka üniforma ve teknisyen namı altında Bulgaristan'da bulunuyorsa işlemlerin tamamlanmış sayılamayacağını kaydetmiştir.

Ayrıca, "1939-1940 devrine 'sahte harp' devri denmiştir. İstikbalde tarihçiler bu son iki seneye 'sahte sulh devri' diyeceklerdir." tanımlamasını yapan Mott-Radclyffe göre, Yunanistan'da gerçek bir savaş hüküm sürmekteydi. Yunanistan'da olduğu kadar hiçbir yerde Birleşmiş Milletler Teşkilatının zaaf içerisinde kalmamıştı. Eğer Birleşmiş Milletler Teşkilatı müessir bir sulh organı olarak yaşayacaksa dışını göstermeli ve Yunanistan hudutları derhal kapatılmalydı (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 5).

⁶ İlerleyen süreçte Sovyetler Birliği, Kominform oluşumunu 17 Nisan 1956 tarihinde tek tarafı olarak feshetmiştir (Gürkaynak 2004: 62).

“Devlet Bakanının muahedelere riayetsizlik hakkındaki izahatı hiç de tatminkâr değildir.” diyen Tufton Beamish (Muhafazakâr Parti) ise, askeri hükümler üzerinden bir sorgulama yaparak; Bulgar anlaşmasının 12. Maddesine göre, Makedonya hududunun askerlikten tecrit edilmesi gerektiğini, haklarının bulunmasına rağmen gerekli kontrolün neden yapılmadığını sormuştur. Bulgaristan’ın İngiltere ve Birleşmiş Milletler Komisyonuna kontrol hakkını vermemesini, diğer bir deyişle Londra’nın haklarını istememesini “appaisement” (yatıştırma politikası) şeklinde tarif etmiş, benzer durumun Romanya ve Macaristan için de geçerli olduğunu, kuvvetlerin aşağı yukarı sulh anlaşmalarıyla tespit edilen miktarlara müsavi olduğunu söylenmesine rağmen, neden kontrol hakkının kullanılmadığını sorgulamıştır. Diğer taraftan, Roman Hariciye Bakanı antlaşmanın bir kaçamak noktasını bularak, üç büyük devlet tarafından birden talep edilmedikçe kontrol talebi hükmünün ifa edilemeyeceğini ileri sürse de, Rusya’nın askeri kuvvetleri hesaplanırken her malumatı aldığı biliniyordu. Ayrıca, Romanya’nın gizli polis teşkilatının hesaba katılıp katılmadığı da belirsizdi. Bazı ahvalde ordudan fazla ve kuvvetli olan polis teşkilatı büyük önem taşımaktaydı.

Bütün bunlara ilaveten, Beamish, Rusların Bulgaristan’dan çekilip çekilmediği sorulduğunda Londra’nın, bir “appaisement” misali, Rus kaynaklarından alınan malûmatı kota etmesine rağmen, İngiliz kaynaklarının malûmatını kota etmemiş olmasını üzüntü verici bulmuştur (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 6-7).

Bu esnada, Yugoslavya’nın komünist Başbakanı Mareşal Tito tarafından sevk ve idare edilen bir dizi faaliyet göze çarpmaktaydı. Yugoslavya-Romanya arasında imzalanan dostluk ve karşılıklı yardım anlaşması bu bağlamda son adımı teşkil etmiştir. Yugoslavya ve Arnavutluk’la anlaşmalar imzalamış bulunan Bulgaristan Başbakanı Dimitrof’un ise, kısa süre içerisinde Macaristan’la bir dostluk anlaşması imzalamak üzere Budapeşte’ye gideceği açıklanmıştır. Bulgaristan’ın, “Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve kendi tabirince, ‘müdafimiz olan yenilmez Sovyetler Birliği’ ile anlaşmalar yapmak niyetinde olduğunu beyan etmiş” olan Dimitrof, son 19 ay zarfında Mareşal Tito’nun, Atina hariç olmak üzere bütün Balkan başkentlerini ziyaret ettiğini belirterek, Yunanistan’ın hariç kalışı hakkında da, “bu, Balkan Demokrat cephesinde bir boşluk bırakmıştır” demiştir.

Dimitrof, ayrıca;

Bu cephe, başında büyük Sovyetler Birliği bulunan ve büyük liderlerimiz Lenin ve Stalin’in dehalarından mülhem olan müşterek demokrat ve antiemperyalist cephenin sadece bir bölümüdür... Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya [...] hep birer demokrat devletler ve omuz omuza yürüyerek, icabında silâh da kullanarak emperyalist planları akamete uğratmaya hazırdırlar (BCA, 030.01.101.625.3, 2 Ocak 1948: 1-2)

diyerek, bir bakıma emperyalist muhataplarına meydan okumuş ve gerekirse silaha başvurulacağını çekinmeden beyan etmiştir.

Balkan devletlerine güven veren ve 1947 yılının son altı ayında imzalanan diğer Balkan muahedeleri ise şöyleydi:

- Yugoslav-Romen kültürel anlaşması (27 Haziran).
- Çekoslovakya-Romanya kültürel anlaşması (5 Eylül).

- Yugoslavya-Macaristan kültürel anlaşması (16 Ekim).
- Bulgaristan-Macaristan kültürel anlaşması (29 Ekim).
- Macaristan-Romanya kültürel anlaşması (5 Kasım).
- Yugoslavya-Macaristan Dostluk anlaşması (8 Aralık).

Son Yugoslav-Bulgar Muahedenamesine binaen iki ülke arasındaki sınırları bilfiil elimine eden ahkâm tatbikata konarak, her iki ülke vatandaşlarının vizeye ihtiyaç kalmaksızın huduttan geçebilmesi sağlanmış ve sınır boyundaki devlet mülkü iki hükümetin müşterek malı haline getirilmiştir. Macar Başbakanı Dinnyes'in Bükreş'i ziyareti ise, Macaristan'la Romanya arasındaki pek dostane olmayan ilişkilerin değişmek üzere olduğunu göstermekteydi. Bu takdirde de, "Rusya'ya sureta, Yunanistan ve Tirieste yolunu kapatan hudutlar ortadan kalkmış olacaktır". Yugoslav-Romen anlaşması da (20 yıllık), iki devlet için, Almanya'ya karşı "bu memleketin tecavüzkâr politikasının yeniden dirilmesi" halinde müşterek tedbir alınması yükümlülüğünü de ihtiva etmekteydi. Aynı şekilde, Bulgaristan-Arnavutluk arasında imzalanan karşılıklı yardım anlaşması da 20 yıl süreliydi. Daha da önemlisi, bir "Balkan üssü" tasarısının mevcudiyetinden de bahsedilmekteydi. Teferruatı bilinmeyen bu tasarıda müttefik diplomatların ve tarafsız gözlemcilerle kapalı bulunan Arnavutluk'un da mühim bir rol üstlendiği tahmin edilmekteydi (BCA, 030.01.101.625.3, 2 Ocak 1948: 2-3).

Macaristan ile Romanya arasında, 24 Ocak 1948'de imzalanan Macar-Romen Dostluk ve Karşılıklı Yardım Antlaşması ile Balkan Federasyonu bir adım daha ileri taşınmıştır. Böylece, Balkan Federasyonu'yla sadece Balkan Slavları bir araya getirilmemiş, aynı zamanda Macaristan'ın katılımıyla birlikte bir "Tuna-Balkan Bloku" kurulmuştur (Gürkaynak 2004: 61).⁷ Demir Perde bölgesindeki ülkelerin aralarında yaptıkları anlaşmalar, adeta bir savaşa hazırlık anlayışıyla/yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da, hızlı ve aşırı bir silahlanma yarışına girileceği kesindi.

Demir Perde ülkelerinin diğer devletlerle de ilişki kurmaya çalıştıkları bir gerçektir. Bu bağlamda, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında askeri işbirliği ihtimalinin çoğaldığını ileri süren Times gazetesi, bir gruplaşma imkânının müzakere edilmesi için Belgrad'da Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında muhtemel üçlü askeri görüşmelerin devam ettiği bilgisini paylaşmıştır. Yugoslav sefirinin İstanbul'daki beyanatında meselenin henüz gayri resmi safhada olduğu görülmekte ise de, bu istikamette atılacak herhangi bir adım, NATO devletleri için doğal olarak büyük önem taşımaktaydı. Askeri gözlemcilerin büyük bir çoğunluğu, Orta Doğu ile Akdeniz için en iyi savunma hattını, tam anlamıyla etkili kuvvete sahip bir Balkan bloğunda görmekteydiler. Balkanlara Türk ordusunun esas kuvvetlerinin teksifi şeklinde bir gelişme olasılığının Türkiye'nin kurucu üyesi olduğu Orta Doğu komutanlığı fikri üzerinde de kayda değer etkisi olacaktı (BCA, 030.01.102.635.2, 21 Haziran 1952: 1).

---

⁷ Romanya-SSCB 5 Şubat'ta ve Macaristan-SSCB 5 Şubat'ta Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmaları imzalamışlardır. Antlaşmalara göre; taraflardan biri, Almanya veya Almanya ile birlikte hareket edecek olan herhangi bir devletle savaşa girecek olursa karşılıklı yardımda bulunacaklarını içermekteydi. Balkan Federasyonu üyeleri, bu suretle, yaptıkları antlaşmalar ile birer birer Sovyetlere bağlanmaya başlamışlardır (Gürkaynak 2004: 61).

Polonya'nın garp hudutlarının tahkimi meselesini ele alan Sunday Times, bundan Rusya'nın, bu hattın gerisine ve Şarki Avrupa üzerine çekileceği manasını çıkarmanın hatalı olacağını ileri sürmüştür. Öyle ki, askeri bakımdan Oder-Neisse Hattı; Rusya, Balkanlarda, Anadolu'da veya Orta Şarkta düşmanlığa giriştiği takdirde büyük önem kazanacaktı. Ayrıca bu hat, Rusya'nın Orta Avrupa'daki çıkarlarını/kazançlarını korumaya yarayacaktı (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 3).

Böylesi kritik bir noktada, Londra'nın Polonya konusundaki politikasını eleştiren Mrs. Leah Manning (İşçi Partisi), Dışişleri Bakanı Bevin'le mutabık olmadığı hususların bulunduğunu ileri sürerek;

Polonya'daki seçimin aldatici olduğu bahane edilmektedir. İngiltere'nin bugünkü demokratik inkişaf derecesini 700 senede elde etmiş olduğunu, Polonya'yı tenkit ederken unutmayalım. 6 milyon zayıf veren Polonya'nın harbin ilk günlerinde yegâne müttefikimiz olduğunu unutmayalım. Haklarını teslim edelim.

çağrısında bulunmuştur. Manning, ayrıca, Polonya'nın Garp hudutlarından bahsetmiş; Yalta ve Potsdam'daki gelişmelere bakıldığında, Polonya'ya, Doğuda kaybettiklerine karşılık Batı sınırlarında yeni arazi verilmiş olduğunun ortaya çıktığını ve hâttâ bu araziye Polonyalı ahalinin yerleştiğini beyan etmiştir. Sulh konferansının onaylanmasından sonra belirlenen arazinin Jüre'de Polonya'ya devri işi tamamlanmış olacaktı. Halbuki gelinen noktada Rusya ile Polonya lehine varılan bu anlaşmanın kati olmadığı ileri sürülmüştür. Bunun gerisinde ise Polonya'nın Rusya ile dostluk sağlaması bulunmaktaydı. İngiltere'den beklenen davranışın ise, üç yüz senelik bir nefretin yerini alan bu dostluğu takdirle karşılması olacaktı (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 12).

4. Kritik Bir Bölge: Yunanistan-Türkiye-İran Hattı

Bir yandan Yunanistan'da devam eden iç savaş, diğer yandan Moskova yönetiminin ödün verilmesi yönünde Boğazlar ve Kars sınır bölgesinde Türkiye'ye yaptığı baskılar esnasında İngiltere'nin adı geçen ülkelere vermiş olduğu güvenceleri artık sürdüremeyeceğini ilân etmesi (1947), ABD'de genel bir tepkiye sebebiyet vermiştir. Bu durum, Washington yönetimini, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu ve Akdeniz'e doğru yayılmasını önleyen ülkeler üzerinde birtakım bağlantılar kurmaya (kuzey hattı) ve Amerikan dış politikasındaki idealist çizgileri süratle jeopolitik hesaplara (Truman Doktrini gibi) bağlamaya sevk etmiştir (Kennedy 2002: 452-453).⁸

Truman Doktrini dolayısıyla Temsilciler Meclisi'nin Dışişleri Komisyonu'nda söz alan Savunma Bakanı Robert Peterson, konuşmasında (28.03.1947):

- 1) ABD için Akdeniz bölgesi üst düzeyde stratejik öneme sahip bulunmaktadır.
- 2) Akdeniz'i korumanın tek yolu; Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardım hakkındaki kanun projesinin kabul edilmesidir.

⁸ Bevin, Avam Kamarasında vermiş olduğu demeçte (21.2.1946); Türkiye'nin bir peyk devlet haline gelmemesini, bağımsız bir devlet olarak kalmasını istediğini söylemiş ve Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki dostluk anlaşmasının yenilendiğini görmeyi arzuladığını belirtmiştir. Bundan çıkan mananın, İngiltere'nin, Boğazlar statüsünün değiştirilmesine rıza göstermekle beraber, Sovyetlerin Boğazlardaki üs taleplerine tahammül edemeyeceği şeklinde değerlendirilmiştir (Armaoğlu 1949: 386).

3) Milli müdafaa bakımından, -bu bölgeden daha uygun- 400 milyon doların kullanılacağı başka bir yer yoktur (Topçu 2017: 3) diyerek, Birleşik Devletleri bekleyen riskleri ve sorumlulukları ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu noktada, Economist dergisinin güvendiği şahıslara ve makamlara dağıtılmak üzere yayınladığı mahrem bülteninin çıkan son sayısında Türkiye'yle ilgili yayımlanan bir makale, mevzunun önemini gözler önüne sermesi bakımından son derece önemli olmuştur: Avrupa'daki Rus genişlemesi, birisi Finlandiya'da diğeri İtalya'da olmak üzere iki defa durdurulmuştur. Rusların söz konusu genişleme siyaseti, kapalı kapıları zorlamaktan ziyade, ileri geri açılabilen kapıları zorlamayı tercih eden bir siyaset tarzındaydı. Halen böyle müsait kapılarsa Avrupa'dan ziyade Asya'da bulunmaktaydı. Boğazlarla Pamir arasındaki bölgede Rusya'nın güneyini çevreleyen üç devletten ikisi Rusya için cazip fırsatlar vadetmekteydi. Rusya açısından bu hat üzerindeki en zayıf noktaların hangileri olduğunu hesaplayabilmek için Rusya'nın hedeflerine odaklanmak gerekmekteydi. Bu hedefler şunlardı:

1) Kısa Vadeli: İngiliz-Amerikan iktisadi menfaatlerini ve bilhassa Orta Doğu petrol üretimini aksatacak şartlar meydana getirmek.

2) Uzun Vadeli: Bir güney deniz limanına çıkmak.

3) Daima Mevcut Olan Hedef: Bakü'den Karadeniz'e uzanan ve tehlikeli bir konumda bulunan petrol yollarını Rusya'nın emniyet altına alması.

İlgili memleketlerde bu hedefleri gerçekleştirmek ne dereceye kadar ihtimal dâhilindeydi? Bu sorunun cevabı, mevzu bahis her ülkenin durumu ayrı ayrı incelenerek verebilirdi (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 1-2).

Genişleme politikasının gerçekleştirilmesine karşı koymaya karar vermiş bulunan devletler bloğu (Batı), Rusya'yı tehdit etmenin doğru olmayacağına kanaat getirmesine kadar Kremlin bu taarruz politikasına devam edecekti. Ancak bu demek değildi ki, Rusya o anda veya ileride savaş düşünmekteydi. Bunun manası; Rusya, rekabet halinde olduğu Orta Doğu'da, nüfuz alanlarını genişletmek için savaştan başka bir çareye başvuracaktı. Ancak, eldeki veriler ışığında Rus diplomasinin beceriksizliği göz önünde bulundurulduğunda, daima bir tehlike mevcuttu. Zamanında kendisine lâzım gelen ihbarda bulunmadığı takdirde, Rusya, dünyanın herhangi bir tarafında fazla ileri gidebilir, önlenmesi mümkün olmayan bir infilâka sebebiyet verebilirdi (BCA, 030.01.101.626.2, 5 Şubat 1948: 2).

Diğer taraftan, İşçi Partisinden Francis Noel-Baker, Yunanistan meselesi üzerinde dururken, öncelikle Yunan Hükümetinin hataları olduğu gibi, İngiltere'nin Yunanistan politikasında da yanlışlıklar görüldüğünü belirtmiştir. Ona göre durum artık değişmiştir. "Yunanistan'da hürriyet için savaşılmaktadır. Balkanlarda Yunanistan'ın komşuları, belki bazı sahalarda başarılar elde etmişlerdir, Fakat hürriyet sahasında gerilemeler olduğuna şüphe yoktur." dedikten sonra, Yunanistan'daki durumu, İspanya harbindeki duruma benzetmiştir. Ona göre, Yunanistan'da harici kuvvete dayanan bir idare, bir komünist diktatörlüğü kurmak istemekteydi ve buna fırsat verilmemeydi. Bazen İngiltere'de dile getirilen, "Komünistler Yunanistan'da madem azınlıktır, nasıl oluyor da faaliyetlerini idame ettiriyorlar" sorusuna da, Birleşmiş Milletler (BM) Tetkik Komisyonlarının raporlarının ispat ettiği üzere, bu sualin cevabının basit olduğunu

belirterek; Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'tan yardımda bulunulduğuna işaret etmiştir. Mağlup Bulgaristan'ın utanmadan Batı Trakya üzerindeki emellerini tekrar ortaya atmaya devam ettiğini ve Yugoslavya'nın da Selanik'ten vazgeçmediğini söyleyen Noel-Baker, bu itibarla zavallı Yunanlıların, son teşebbüslerde yalnız komünist diktatörlük "imposar" etmek (dayatma) hedefinin değil, aynı zamanda Yunan topraklarına el atılması teşebbüsünü gördüklerini düşünmüştür. Yunanistan'daki komünistler ise, pozisyonlarını güçlendirmek için İngiliz ve Amerikalıların varlığını emperyalist müdahale olarak ileri sürmüşlerdi. Bu eleştiriler ise Hitler'i andırmaktaydı. Noel-Baker'a göre, Yunanistan'ı böyle bir uçuruma sürüklemekten kurtarmanın yegâne çaresi, BM kanalıyla harekete geçmekti. BM, Yunan meselesini görüşmek üzere olağanüstü bir toplantıya çağrılmalı ve üç pratik karar almalıydı:

1) BM ve ayrı ayrı devletler Yunanistan'ın bütünlüğünü garanti etmeli ve bu bütünlüğün ihlâlinin bir savaş sebebi sayılacağı ilân edilmeli.

2) BM'ye üye devletlerden arzu edenler ve kendilerinde bu imkânı görenler Yunanistan'ın sınırlarını kapatmak üzere kuvvet göndermeli ve hariçten müdahaleyi imkânsız kılmalı.

3) Savaş sona erer ermez Yunanistan'da kişi hürriyetinin BM tarafından garanti edilmesinin taahhüt altına alınmalı (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 9-11).

Dışişleri Bakanı Bevin'in, karşı taraf Yunanistan'ı kendi haline bırakmayı temin ettiği takdirde İngiltere'nin Yunanistan'ı terk edeceğini söylemesini ele alan Picktham (Muhafazakâr Parti) ise, karşı tarafın birçok teminatta bulunduğunu, fakat hiçbirini tutmadığını, onun için de Bevin'in verilen teminatın kesin bir biçimde tutulacağından emin olmadan, Yunanistan'dan çıkılmayacağını garanti etmesini istemiştir (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 11).⁹

Diğer taraftan, Akropolis gazetesinin 6 Haziran 1952 tarihli nüshasında yayınlanan "Patrik Athinagora'nın Ankara'yı ziyareti intibaları" konulu yazıda Türk-Yunan ilişkilerinin iyi yönde seyrettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Patrik, açıklamasında, Cumhurbaşkanı Sayın Celâl Bayar'ın daveti üzerine Ankara'ya gittiğini söylemiştir. Kıbrıs ve adalar üzerinde fikri sorulduğunda ise şu cevabı vermiştir: "Atina'da ilân edebilirsiniz ki böyle meseleler yoktur. Ankara'da karşılaştığım hava çok berraktı; iki memleketin samimiyetle işbirliğine hazırlandığı şu sırada böyle küçüklükler ciddiye alınmaz ve fiiliyatta yeri yoktur." (BCA, 030.01.102.635.2, 21 Haziran 1952). Bu girişim ve açıklamalar, Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine yaklaştırmaya, aralarında olumlu temas sağlamaya yönelik olup, Sovyetlere karşı sarsılmaz bir hat kurmanın zorluğundan kaynaklanmaktaydı.

Economist dergisinde çıkan yazıya tekrar bakıldığında; Türkler, Rusların ansızın kendilerine, Finlandiya'ya yapılan tekliflere benzer bir savunma paktı teklif edeceklerinden endişe duymaktaydı. Ankara'daki Sovyet büyükelçisinin yerine yeni bir büyükelçinin gönderilmesi bir hayli gecikmişti. Gelecek bu yeni elçinin beraberinde

⁹ Yunanlı asiler, Yugoslavya'dan az da olsa yardım alıyorlardı, ancak Sovyetler Birliği onlara hiç yardım etmemekteydi. Sovyetler Birliği savaş esnasında Churchill'e, eğer kendilerinin Polonya, Romanya ve Bulgaristan'da yer edinmelerine göz yumulursa, İngilizlerin de Yunanistan'da düşündüklerini yapmalarına izin vereceklerine dair söz vermiştir. Anlaşıldığı kadarıyla SSCB denetleyemeyeceği devrimlere destek vermeye istekli değildi. ABD de bu konuda Sovyetlerden farklı davranmamaktaydı (Zinn 2005: 451).

böyle bir tasarı getireceğinden korkulmaktaydı. Henüz Sovyetlerden bir teklif gelmemişse de, Türklerin tahminine göre hadiselerin gidişatı Sovyetlerin böyle bir teşebbüste bulunması ihtimalini gitgide güçlendirmekteydi. An itibarıyla ortada üç mesele vardı:

1) Eğer Batı Avrupa'da komünistlerin hızlı bir ilerleme kaydetmesine ihtimal kalmadığı takdirde Moskova, Truman cephesinin başka yerlerinde zayıf noktalar arayacaktı.

2) Filistin'in BM tarafından desteklenen taksimatı suya düşmekle Rusya'nın Yahudi Devleti'nden elde edeceği fırsatlar için de ümit kalmamaktaydı. Bu durum Rusları Orta Doğu bölgesinde başka imkânlar aramaya sevk etmekteydi.

3) Yunanistan'daki savaşın kısa bir zaman zarfında şiddetlenmesi beklenmekteydi. Bu takdirde Türkiye'yi baskılamak için müsait bir fırsat ortaya çıkabilirdi.

Bu durumda, Ruslar tarafından gerçekleştirilecek bir teklife Türklerin ne tarzda cevap vereceğini, paktın mahiyeti tayin edecekti. Bu noktada ortaya atılan görüşler ise şu şekildedir: 1) İki ülke arasında alelade bir saldırmazlık paktı imzalanması yeni bir şey olmayacaktır. Son Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması 20 sene yürürlükte kalmıştı. 1925'te imzalanan bu pakt 19 Mart 1939'da Ruslar tarafından sona erdirilmişti. Eğer an itibarıyla Moskova aynı nitelikte bir teklif ileri sürerse Türklerin bunu kabul etmesi mümkündür. 2) Rusların asıl istediği, ilgili devletler tarafından 1936'da imzalanmış olan ve Boğazlarla Marmara'da gemilerin transit meselesini düzenleyen Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesidir. Moskova birkaç defa –asıl 8 Ağustos 1949'da- sırf Türkiye'ye ve Karadeniz devletlerine münhasır olmak üzere şu içerikte bir anlaşma teklif etmiştir:

a) Karadeniz devletlerine ait savaş gemilerinin Boğazlardan kayıtsız şartsız olarak geçebilmesi,

b) Boğazlara yakın bir yerde mümkünse bir Rus üssünün tesisi.

Ankara bu teklifleri her seferinde reddetmiş; ileride tekrarlandığı takdirde ise yine reddedileceği düşünülmekteydi. Ancak bu esnada yenilenecek bir Rus teşebbüsü artık sadece Rusya ile Türkiye'yi ilgilendirmeyecekti. Şöyle ki;

a) Türklerin reddi, zorunlu olarak Batı devletlerinin kendisini ne kadar kuvvetle desteklediğine bağlı olacaktı.

b) Bir anlaşmaya rıza göstermesi ise Batı devletleri ile arasında şimdiden yapılmış bulunan "arrangement"ları (düzenleme/anlaşma/planlama) rencide edebilecekti.

Bu "arrangement"ların esası şöyleydi:

1) Truman Doktrini çerçevesinde sağlanan Amerikan askeri ve iktisadi yardıma bağlı olarak Türkiye ve Yunanistan için Kongre'ye 275 milyon dolarlık bir munzam (ek) yardım teklifinde bulunulmuştur. Türklerin an itibarıyla almış bulunduğu 100 milyon doların Temmuz'da harcanmış olacağı düşünülmekteydi. Bu süre zarfında Türkiye'ye

450 bin ton ağırlığında malzeme gelmiş olacaktı. Yeni ödenekten ise Türkler daha 55 milyon dolar alacaklardı.

2) Türk-İngiliz ittifakına göre; eğer Türkiye Rusya'nın saldırısına uğrarsa İngiltere'nin yardıma gelmesi icap edecek gibi görünüyordu. Fakat 1939 Ekim ayında (bir Türk-Rus ittifakı için yapılan görüşmeler sonuçsuz kalınca) bu ittifak imzalandığı sırada yürürlükte bulunan Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması'na binaen Türklerin Rusya'ya karşı İngiltere'ye yardım etmesi icap ediyordu.

Bununla beraber, bu hususun Türk Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın Paris'teki 16'lar konferansına giderken 12 Mart'ta Londra'ya yaptığı bir günlük ziyaret esnasında mevzubahis edilmiş olduğu belirtilmiştir. Dışişleri Bakanı Bevin bu vesile ile kendisini bir öğlen yemeğine davet etmiştir. Türkler, Avrupa'yı kalkındırma programında kendilerine düşeni yapmayı içtenlikle istemekteydiler. Fakat Amerikalı uzmanların verdikleri raporda, Türkiye'nin, askeri yardıma dâhil olanlar hariç, Amerika'dan gelecek bütün diğer malzemenin karşılığını ödemeye yetecek kadar altın ve yabancı döviz stokuna hiç değilse daha 15 ay sahip bulunacağını ileri sürülmesi, Türkleri müteessir etmiştir. Sadak, "Türkiye'nin bunu ödemeye icbar edilmesi büyük bir hata olur" demiştir. ABD'nin Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye tahsis ettiği malzeme ise; "a) Zirai makineler, b) Maden işlerinde kullanılacak makineler" şeklindeydi. Bunun sebebi ise, Amerikalıların kanaatine göre, Türkler, ellerindeki makineler çoğaldığı ve modernleştiği takdirde diğer Avrupa ülkelerine yiyecek ve maden ihracatlarını arttırebileceklerdi. Şayet Türkler bunların karşılığını ödemeye mecbur kaldığı takdirde Milletlerarası Bankadan borç almaya çalışacaklardı. Türklerin, dünya stratejisindeki konumları hususunda hiç hayallere kapılmadıkları ise, bilinen bir gerçektir. Ancak, gerek resmen gerekse şahsi meyilleri bakımından komünizme ne kadar karşı/muhafız olurlarsa olsunlar her şeyden önce sulh içinde yaşamayı istemekteydiler. Sadak, 1948 başında verdiği bir demeçte; "Siyasi anlaşmazlıklara ideoloji ayrılıklarının sebep olduğunu, onun için Türkiye'nin dâhili rejimleri ne olursa olsun her memlekete elini uzatmaya hazır olduğunu söylemiştir." Bu sözlerin Kremlin'e yakınlık ve -Rusların bir şey ummamaları koşuluyla- bir anlaşma yolu sağlamaya matuf olduğu tahmin edilmiştir. Zorluk şuradaydı ki; eğer gerçekten zararsız/etkisiz bir pakt teklif edilirse, bunun Rusların işine gelmeyeceğini ve belki sırf Batıya karşı bir jest olarak böyle bir pakt teklif edeceklerini Türkler biliyorlardı. Yok eğer ağırca/etkili bir pakt teklif edilirse, o vakit de Türkler, ekonomileri üzerindeki yük ne kadar nahoş olursa olsun 1 milyon kişiyi silah altında tutmaya devam edeceklerdi. Görünen o ki, eğer kısa bir zaman zarfında, söz konusu hususlarda, bir Rus teklifi üzerinde bir karar vermeye zorlanmazlarsa bu bir sürpriz olacaktı (BCA, 030.01.101.627.7, 15 Nisan 1948: 1-5).

Bu hedefleri gerçekleştirmek yönünde Türkiye üzerinde girişimde bulunma fikri özellikle cazipti. Bununla birlikte Türkiye'de savaşı bir muvaffakiyet elde etmek mümkün değildi. Türkiye üzerinde icra edilecek siyasi baskıdan hiç bir netice elde edilemezdi. Bunun birinci sebebi, "Türk milleti de Finler gibi gerek an'aneleri gerek insiyakları icabı şiddetle Rus aleyhdardır." İkinci sebebi ise, "Sınıfsız zihniyeti yer etmemiş bir memlekette komünistlerin yapabileceği hiçbir şey yoktur." Bu durumda, Rus Büyükelçisi Lavritchev Türkiye'ye acaba ne gibi talimatlarla geldi? "Belki de bu talimat meyanında kendi (ademi muvaffakiyete uğrayan) selefinin (1925-1947) Rus-Türk muahedesini yenileme ücreti olarak istediği tavizler (Doğuda sınır tadilatı ve

Boğazlarda müşterek müdafaa tertibatı ihdası) mevcut değildir.” Belki de Lavritchev, sadece aynı anlaşmanın yenilenmesini, başka hiçbir şart ileri sürmeksizin talep edecek, ancak aynı zamanda da iktisadi tedbire başvuracaktı. Bu iktisadi baskı, o güne kadar Türkleri mali durumlarının elverdiğinden daha fazla asker bulundurmaya mecbur bırakmak şeklinde kendini göstermiştir. Garip görünmekle beraber, Truman Yardım Programı çerçevesinde verilen teçhizat insan sayısından kısmayı sağlayacaksa da, Türkiye üzerindeki mali yükü ağırlaştıracaktı. Çünkü ordunun mekanize edilmesi masraflı olacaktı. Dahası, 1947’de Türkiye’nin ticaret dengesi eksiye düşerken, ayrıca Türkiye’nin belli başlı ihracatı önemli/kritik maddeler teşkil etmediğinden bu gibi maddeleri satmakta da zorluklar bulunmaktaydı. Başlıca önemli madde ise, aşağı kaliteleri yalnız Orta Avrupa’da kullanılan cins bir tütündü. Burada da belirsiz bir durum vardı:

Acaba şimdi Amerika ihracatçısı Batı Almanya’yı Virginia tütünü almaya mı zorlayacak? Alman ticaretinin İngiliz ve Amerikan kontrolleri acaba Türklere teklif ettiklerinden çok daha yüksek bir fiyata Yunan tütünü satın almakta devam edecekler mi? Yoksa İngiliz sigaralarına bir miktar Türk tütünü mü karıştırılacak? Yahut da tütün, Lavritchev’in elinde Türklerle müzakerelere dahil kartı rolünü mü oynayacak? Lavritchev’in elinde başka bir kart yoktur ve bu kart da as değildir. Zira unutulmamalıdır ki, 1936’da Türk ihracatının %51’i Almanya’ya gitti, ithalatın da %45’i Almanya’dan geldiği halde, Almanlar harpte Türkleri kendi taraflarına çekmeye muvaffak olamamışlardır (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 2-3).

Diğer taraftan, İngiltere’nin Trabzon Konsolosu Mr. Breene, Türkiye’de askeri yetkililerle görüşmelerde bulunmuştur. Askerlerin, SSCB’ye yönelik yaklaşımlarını, savaş ihtimaline dair değerlendirmelerini öğrenip rapor etmesi, muhtevası açısından son derece önemliydi. Yarbay Şener’in “sorun artık savaş olacak mı meselesi değildir, savaş ne zaman başlayacak meselesidir” açıklamasına binaen, bazı askeri yetkililer arasında 1948 sonbaharında SSCB ile bir savaş ihtimalinin canlılığını koruduğuna işaret etmiştir (Şirin 2013: 119-120).

St. Luis Dispatch’de (Washington) çıkan yazıda, “Orta Doğu’da Fransa ile Britanya’yı desteklemek mi yoksa tamamıyla Türkiye tarafını tutmak mı meselesi Amerika için büyük bir dava olmuştur. Birinciler için ileri sürülen iddiaları sevgi ile karşılıyoruz, fakat Rus tehdidini önlemesi bakımından ikinci şıkkın kabulü daha makuldür.” değerlendirmesini yapan Tuğgeneral Thomas R. Phillips ise; “Türkler, kararlarını vermişlerdir. Sovyet taarruzuna karşı dövüşmeye azmetmiş bulunuyorlar ve böyle bir taarruzun vuku bulacağından da korkmaktadırlar. Onun için Avrupa’da kendilerine müttefik aramakta ve kuvvetlerini orada kurmağa çalışmaktadırlar.” demiştir. Kendilerine düşenin de; hem Türklerin mukavemet hislerini kuvvetlendirmek, hem de Türkiye’de iyi bir ekonomi sistemi kurmaktır. Mukavemet hissi kuvvetliydi, ancak ülkenin ekonomisi Türkiye’nin ayakta durması için kendisine lâzım olan askeri kuvvetleri beslemeye yeterli değildi. Diğer taraftan Türkiye, Orta Doğu’da tekrar hâkim bir kuvvet olmaktadır. “Feodal sistemlerinin sanayileşmiş olan Batı ile başa çıkamayacağını anlayan Japonların takip ettikleri usul gibi Türkler de radikal bir Batılılaşma programına giriştiler.” Türkler, tarıma dayanan ekonomilerinin ve ilkel askeri mekanizmalarının ne Batının, ne de SSCB’nin gücüne karşı koyamayacağını takdir

etmekteydiler. Bunun için kendilerine gerek askeri, gerekse ekonomik yardımlar yapılmasından memnun oluyorlardı. Tuğgeneral Tbmomas R. Phillips, ayrıca “Tesir, tehdit demektir” sözüyle gelişmelere ışık tutmaya çalışarak;

Türkiye nüfuzunun gitgide artması, Büyük Britanya ve Fransa'nın Orta Doğu'daki prestijleri için bir tehdittir. Bu milletler, bir zamanlar bu bölgede hâkim vaziyette idiler ve bu hâkimiyetlerini idame ettirecek askeri kuvvetleri vardı. Fakat bugün zayıftırlar ve oradaki mevkilerini Amerika'ya dayanarak muhafaza ediyorlar.

dedikten sonra, Amerika açısından, karşılaşılan en önemli diplomatik meselelerden birisi olarak, kendi askeri gücü ile bu bölgede hâkimiyet iddia eden İngiliz ve Fransızları mı, yoksa, Orta Doğu'da esas devlet olarak Türkiye'yi mi desteklemesi lâzım geldiği konusunu ortaya koymuştur. Meseleyi ele alırken; Britanya ile Fransa'nın, yaptıkları hatalar ve sömürgecilik siyasetleri yüzünden bütün bu bölgenin düşmanlığını kazandıklarını, bundan dolayı ne kadar iyi niyetle olursa olsun, bu günkü hareket tarzlarının bütün Orta Doğu devletlerini şüpheye düşürdüğünü belirtmiştir. Eğer ABD, Britanya ile Fransa'yı desteklerse, geçen asırda Avrupa sömürgecilik siyasetinin ürettiği nefreti kendi üzerine çekmiş olacaktı. Bu nedenle de, Orta Doğu Sovyet tecavüzüne karşı birleştirilecekse, Büyük Britanya ile Fransa'yı mı, yoksa Türkiye'yi mi desteklemenin daha makul olacağı meselesi ile karşı karşıya bulunulduğu bir safhaya gelinmiştir. Türkiye Müslüman bir ülkedir. Ancak bu konuda başkasının dinine müdahale etmemekteydi. Sömürgeci Batı devletlerine duyulan milli nefrete kıyasla Türkiye'nin eski hâkimiyet ve baskı şöhreti unutulmuştu. Sovyet karşıtı gelenekleri ile Batıya bağlı bulunan Türkiye, Doğu Akdeniz ile Orta Doğu'da, Avrupa ülkelerine nazaran çok daha değerli/önemli bir müttefik olabilirdi. Diğer taraftan, Orta Doğu'da hâkim bir güç olarak Türkiye'nin mi yoksa Britanya ile Fransa'nın mı destekleneceği meselesi, bilhassa Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik Paktına alınmasının ardından bir “Orta Doğu Komutanlığı” oluşturulması meselesi ile somutlaşacaktı. Büyük Britanya, itibar ve âdet bakımından Orta Doğu Başkomutanlığını isteyecekti. Gerçekten de öyle görülüyordu ki, Orta Doğu Komutanlığı başlıca bu düşünce ile tahayyül edilmiştir. Diğer yandan, Türkiye, mademki Orta Doğu'nun savunmasına en fazla kendisi yardım edecekti -ve hakikat de budur-, komutanlık tabiatıyla Türkiye'ye verilmeliydi. Görüleceği gibi, bu mesele ABD dış siyaset uzmanları için ciddi bir çıkmazdı. Bu bölgede artık sevilmeyen ve başka yerlerdeki müşterek menfaatleri dolayısıyla bütün kuvvete sahip olmayan Avrupalı müttefiklerinin mi tutulacağı, yoksa onları oradan atıp tamamıyla Türkiye mi desteklenecekti? “Sevgi, alışkanlık ve esas dostlarımızı daha fazla yıpratmamak arzusu, birinci şıkkın lehinde olan mütalaalardır, fakat durumun realiteleri de ikinci şıkkın lehindedir.” şeklinde cevap veren Tuğgeneral Tbmomas R. Phillips'e göre, Türkiye her ne kadar bir Orta Doğu ve Müslüman ülkesi ise de, Batıya teveccüh etmiş bir memleketti. Hür dünya ideali için de Orta Doğu'yu Batıya çekmek için Türkiye'nin, Avrupa sömürgeci kuvvetlerinden daha çok nüfuzu olacaktı. Türkiye, Orta Doğu'nun savun(ul)masında bir kilit noktaydı. Türkiye'nin İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki kontrolü sarsılmadıkça SSCB Akdeniz'e inemeyecekti. Türkiye, ulaşım hatlarını kesebilecek bir konumda yan cenahta dururken, Sovyetler, İran'ın güneyinden yürüyüşe geçmek riskini üstüne alamazdı. Bu gerçeklere göre de, varılabilecek sonuç şuydu:

Orta Doğu'da Sovyetlerin girişecekleri herhangi bir harekât, behemehâl (kesinlikle) Türkiye'ye taarruzla başlamak mecburiyetindedir. Bunun için, Türkiye'ye yapacağımız bütün yardım, bilvasıta, İran petrol kaynakları ile Arap memleketlerinin ve Süveyş Kanalının müdafaa edilmesi demek olacaktır (BCA, 030.01.102.632.11, 25 Aralık 1951: 1-4).¹⁰

1946 başında İran'daki garnizonunu çekmesi gerekirken çekmeyen Moskova, ayrıca kuzeydeki ayrılıkçı, komünist yanlısı faaliyetleri teşvik edince, İngilizlerin söz konusu haksız nüfuzla karşı geleneksel itirazları artmıştır. Buna karşın, ABD'nin ortaya koyduğu protestolar ise daha şiddetli olmuştur. Kısa süre sonra Rus Ordusu bölgeden geri çekilmiş, İran kuvvetleri ise kuzey illerini ve Tudeh (Komünist) Partisini sindirmeyi başarmıştır. Bu durum, Truman'ın SSCB ile "sert dille konuşmanın" yararına olan inancını haklı çıkarmıştır (Kennedy 2002: 452).

Diğer taraftan, Türkiye ile mukayese edildiğinde, İran'da milliyetçilik, ülkenin genişliği ve Batı petrol menfaatlerine doğrudan doğruya dokunması açısından zorluklar arz etse de başarı elde etmek daha kolaydı. Çünkü, bu ülkede kavgacı/çatışmacı bir proletarya mevcuttu. Bu proletarya terimi, geri, hastalıklı ve uyuşuk bir halde bulunan köylü tabakası ile karıştırılmamalıydı. İran'daki proletaryayı, İsfahan halı endüstrisinde, Abadan ve diğer petrol kuyularında ve de diğer benzer sahalardaki işçi sınıfı teşkil etmekteydi. Bu nedenle İran, güneydeki petrol kuyuları ile Rus politikacısına derhal bir temettü hissesi çıkararak, Marshall Planı'na müdahale etme olanağı vadetmekteydi. Rus-İran ilişkilerinin 1948'deki seyri bu açıdan değerlendirilmeliydi. ABD müdahalesine karşı Rus protestolarına İran'ın verdiği cevaplar çok cüretkâr idi. Ancak, İran'ın daha ağır baskıları dayanabileceği de şüpheliydi ve Moskova İran'daki şu hedeflerinde başarılı oluyor gibi görünmekteydi:

1) Etkili bir dâhili güvenlik sağlamaya yarayan Amerikan askeri ve inzibati heyetlerini itibarsızlaştırmak veya ülkeden çıkarttırmak.

2) Mevcut hükümeti dış meselelerle uğraştırarak Rus propagandasına karşı yegâne silah olan toplumsal ve iktisadi gelişmelerle meşgul olmasına meydan vermemek.

3) Petrol kuyularında grevler çıkmasını sağlayacak bir ortam yaratmak (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 4).

5. Sovyetleri Asya'da Durdurma/Tutma Meselesi

ABD, SSCB ve İngiltere devlet başkanları arasında Almanya'da gerçekleşen Potsdam Konferansı'nın ilk toplantısı 17 Temmuz 1945'te gerçekleşmiştir. Toplantının yapıldığı anda dünyanın manzarası şöyle idi: SSCB; Balkanlarda nüfuzunu kurmuş, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Çekoslovakya ve Polonya'yı emri altına almayı başarmıştır. Çin'le yürüttüğü müzakereler ise, Kore ve Moğolistan üzerindeki talepleri yüzünden kesilmiştir (Armaoğlu 1949: 377).

¹⁰ İngiliz ve Amerikan savunma planlamacıları, Sovyet kuvvetlerine karşı, Toros ve Zagros dağlarını geçip Türkiye-İran-İrak coğrafyasını istila etmeye çalıştıklarında savaşmayı tasarlamışlardır. Bkz. Bostancı – Karaca 2018: 127.; ABD yönetimi, daha en baştan SSCB'nin Türkiye'yi kontrol etmeyi amaçladığını, bunun gerçekleşmesi halinde yeni hedef olarak Yunanistan'ı seçeceğini ve adı geçen ülkelerin kaybedilmesinin Orta Doğu ve Akdeniz'de çok büyük sorunlar yaratacağını öngörmüş, SSCB'ye karşı daha sert bir politika izlenmesine karar vermiştir (Ertem 2013: 178).

Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Mao Tse-tung'un, SSCB'nin atom bombasını patlatmasını müteakip Moskova'ya gitmesi ve Şubat 1950'de iki komünist ülke arasında 30 yıl süreli bir ortak yardım antlaşmasının imzalandığının dünya kamuoyuna duyurulması sonucunda, iki büyük komünist devlet arasında oluşturulan ittifak, kapitalist dünyaya karşı bir cephe oluşturulduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Gürkaynak 2004: 72).¹¹

Sadece "Royal Asian Society"nin (Kraliyet Asya Cemiyeti/Derneği) üyelerinin katıldığı bir toplantıda (10.05.1946), İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın şark işleri uzmanı Albay Davidson Houston'un "Rusya'nın Asya'daki Politikası" konulu konferansta vermiş olduğu bilgiler oldukça önemliydi. Albay, Moskova'nın kademeli olarak nüfuzunu nasıl Pasifik kıyılarına kadar genişletmiş olduğunu belirttikten sonra, Rusya'nın Sibirya'dan Türk sınırına kadar hudutlarının tarihi ve coğrafi durumunu anlatarak, Çarlık tarafından güdülen "infiltration" (sızma) siyasetini hâlâ nasıl devam ettirdiğini açıklamıştır. Konferanstaki konuşmasında, bilhassa Çarlık Rusya'sı tarafından güdülen emperyalist siyasetin değişmemiş olduğu üzerinde ısrar etmiştir. Kadim Rus siyasetine atıfta bulunarak;

Moskova'nın İran'da bugün sevkulceyşi mülahazaları (yayıma düşünceleri) ileri sürerek müdafaa kudretini arttırmak kastıyla tedafüi (savunma) bir politika güttüğü hakkındaki iddialara dair, Rus tarihinin Rus psikolojisinde bir korunma manisi vücuda getirebilecek misallerle dolu olduğunu kabul ettiğini bildirmiş; ancak tedafüi (müdafaa için) olduğu ileri sürülen bu istekler taarruzi maksadlara da aynı derecede yarar.

demidir.

Albay, Rusların Asya milletlerine nüfuz etmek hususundaki hünerlerini, Asya'daki bütün sınırları boyunca sınır içindeki halkla sınır dışındaki halkın aynı kökenden olmasına dikkat etmelerine hamletmiştir/bağlamıştır. Mesela, Azerbaycan'da Ruslar, kendi Azerbaycanlarındaki Azerbaycan Türklerinin İran'daki Azerbaycan Türkleri ile aynı ırktan olmasından yararlanmışlardır. Bütün sınırları boyunca söz konusu prensipten istifade etmekten geri durmamıştır.

Rusya'nın müstakbel hedeflerini, Mançurya'da yaşanan son hadiseleri anlatmak suretiyle ve Kore'de de komünist bir rejim tesis etmek hususundaki isteklerini belirtmek yoluyla açıklayan Albay, aynı zamanda Moğolistan üzerindeki Rus baskı ve etkisinden bahsetmiş, ayrıca Afganistan'da Rusların hâkimiyetinin Hindistan'ın Rus istilasına açılması anlamına geleceğini belirterek, bu bölgede İngilizlerin çok sıkı davranmaları/durmaları gerektiğini ortaya koymuştur. Konuşmasında, Rusya'nın güneye doğru gittikçe artan bir tazyikte bulunduğu/bulunacağı intibasını vermiştir. Albay, açık bir dille Rus genişlemesini önlemek için metanetli/sağlam bir siyaset güdülmesini ve BM teşkilatı kanalıyla birleşik bir cephe kurmanın gerekli olduğunu belirtmiştir (BCA, 030.01.101.623.13, 25 Mayıs 1946: 1-3).¹²

¹¹ SSCB'nin 1949'da atom bombasına sahip olması ABD tekelini kırmıştır. Böylece oluşan "dehşet dengesi" dolayısıyla nükleer bir çatışmadan uzak durulmaya çalışılmıştır (Yılmaz 2007: 20).

¹² Albayın, Türk-Rus hudutlarından bahsederken bu iki ülke arasındaki hudutların hiçbir zaman kati olarak tespit olunamayacağını söylemesi ve sebep olarak da Türk hududu boyunca yaşayanların Türk olmayışını ve Rus sınırı boyunca yaşayanların Rus olmayışını ileri sürmesi üzerine söz alan Londra Basın Ataşesi Nuri Eren, bunun üzerine,

“Uzak Şark bahsi ile ilgilenmezsek dünyaya son derece de yanlış bir intiba vermiş olacağız. Son dışişleri müzakeratından beri 6 ay geçtiğine göre Dışişleri Bakanı'nın bu mevzuda birkaç kelime ile temas etmesi uygun düşerdi sanırım. Belki de böyle hareket etmelerinin sebebi hükümetimizdir.” eleştirisini getiren William Teeling (İşçi Partisi) ise, Uzak Doğu'da olup bitenlere dair halkın pek bir şey bilmemesinin istendiğine işaret etmiştir. Gözlemlerine göre, Japonya ve diğer Uzak Doğu ülkelerindeki durum İngilizler açısından hiç de tatminkâr olmadığı gibi, Amerikalılar da birçok hususta İngilizlerin takındığı tavırdan hoşnutsuzdu. Son Japonya seyahatine ve elde ettiği sonuçlara değinirken de, “Amerikalıların da teşriki mesailerini çok istemelerine rağmen İngiltere'nin kendisini mümkün olduğu kadar bu ülkede olup bitenden uzak tuttuğunu belirtmiştir. Dahası, İngiltere Kore'de bulunan 2000 kişiden ibaret askeri kuvvetini dahi geri çekmeyi düşünmekteydi.” Japonya'da farklı yerlerde dolaşırken kendi adlarını bile işitmemiş halk kitleleriyle karşılaştığını söyleyen Teeling'in izlenimlerine şöyle devam etmiştir:

Gelinen noktada İngiltere'nin bir zamanlar Japonya ile en yakın ticari ilişkilerde bulunan memleket olduğunun utulmuş gibiydi. Diğer taraftan Japonya'daki 'decartelization' (serbest piyasa ekonomisine geçişi) bahsinde de İngiltere bir siyaset tayin etmiş değildi. Ailevi ticaret teşekküllerinin olarak bilinen 'Zaibatsu'ların bertaraf edilmesi için Amerika'da belirlenmiş bir politika olduğunu sananlar aldanmaktaydılar. ABD, Japonya'yı sanayi bakımından kendi kendine yeten ve yeniden ihracata başlayabilir bir ülke haline getirmeye çalıştıklarını resmen beyan etmiştir. Japonların son 25 sene zarfında sadece Uzak Doğu'daki dokuma ihracatı Lancashire ve Yorkshire'in bütün dokuma ihracatı toplamından fazla olduğuna dikkat çeken Teeling, İhracatımızı arttırmak için her çareye başvurduğumuz şu sırada Lancashire ve Yorkshire'i Japon rekabeti tehlikesinden korumak için tek bir tedbir alınmış mıdır? (BCA, 030.01.101.626.9, 27 Şubat 1948: 15-16).

Afganistan'a bakıldığında ise, buradaki düşünceler/planlar uzun vadeli olmakla beraber, İran'dakilerden daha az ümit verici değildi. Karaçi üzerinden güney denizine yol aramak imkânı vadetmekteydi. Bu, uzak bir ihtimalse de, imkânsız değildi. Dikkatlice bakıldığında, bir zorlama sahası olarak Afganistan'da şu avantajlar vardı:

- 1) Doğal bir sınır yoktur.
- 2) Milli ve ırki bir bütünlük mevcut değildir.
- 3) Ülkede istikrarın sağlanması kabilelerin iyi niyetine bağlıdır. Afganistan'daki mevcut rejim de bir kabile ayaklanmasının neticesi olarak vücut bulmuştur.

Albaya, “Bugünkü Rus sınırlarını mı yoksa Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını mı kastettiğini” sormuştur. Kafkasya halkını kastettiğini söylemek suretiyle bir kaçamak bir cevap verince Eren, “Bugünkü Türk-Rus sınırlarının nasıl tespit edilmiş olduğu hakkında Cemiyet azasına izah verdim. Kars ve Ardahan'ın Berlin muahednamesinde tazminat olarak Rusya'ya nasıl terkedilmiş olduğunu anlattım. O tarihlerde bile Rus istatistiklerinin bura halkının Türk olduğunu tasdik ettiklerini ve gayrı Türklerin bir azınlık olarak gösterdiklerini belirttim. Sovyet-Türk hududunun hangi şartlar altında tespit olduğunu, yapılan plebisitte elde edilen neticeleri malum teferruatlarıyla etraflıca izah ettim...” demek suretiyle meseleye müdahil olmuştur (BCA, 030.01.101.623.13, 25 Mayıs 1946: 1-3).

4) Afganistan'ın, Pakistan sınırı içinde kalan Peşaver ve Pathan üzerinde, açığa vurulmayan "irredentist" (yayılmacı) talepleri, Rusların Pathanistan fikrini desteklemek suretiyle vereceği vaatler ve çevireceği entrikalarla tahrik olunabilir (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 5).¹³

Bazı kimseler daha doğruya giderek, Hindistan'la müşterek sınırı bulunduğu için "Sinkiang" (Sincan Uygur Özerk Bölgesi-SUÖB) coğrafyasını da hesaba katmak istemekteydi. Ruslar, bu coğrafyada son zamanlarda eski nüfuzlarını yeniden elde etmişlerdi. Çünkü, SUÖB vatanseverleri Rus otoriterliğini Çinlilerin suistimalciliğine ve kifayetsizliğine/yetersizliğine tercih etmekteydiler. Fakat, SUÖB'den yararlanarak güneye doğru çıkmak imkânsızdı. Çünkü, SUÖB, Kaşmir'den Karakurum dağlarıyla ayrılmakta ve ancak yayaların geçebileceği kadar yüksek olan iki geçide sahipti.

Yukarıda sıralanan olgulardan/olaylardan şu sonuçlara ulaşılabilmektedir:

- a) Rusya en güçlü/sert engelle Türkiye'de karşılaşır.
- b) En ümit verici ve zayıf noktalar; kısa vadeli olarak İran, uzun vadeli olarak Afganistan'dı.
- c) Ağrı dağları il Pamir arasındaki bölgede Rusya'nın dirençle karşılaşması ihtimalleri şunlara dayanmaktaydı: "1-Pakistan'da istikrarın mevcudiyeti. 2-Amerikalılarla İngilizlerin İran'a müdahale edilmesine mani olmak kararında ciddi görünmeleri." (BCA, 030.01.101.627.10, 15 Mayıs 1948: 5-6).

Sonuç

İngiltere ve Fransa, İDS'nin galiplerinden olsalar da ağır bedeller ödemekle karşı karşıya kalmışlardır. Mağluplardan İtalya, hatalarını telefi etmeye çalışırken, Almanya ve Japonya suçlarının ağır bedellerini ödemekle mükellef kılınmışlardır. Böylece 'eski büyükler' çökerken iki yeni büyük güç; ABD ve SSCB hükümlerlerini ilân etmişlerdir. İngiltere'nin bu gerçeği hızlı bir şekilde anladığı ve Amerika'nın yanında pozisyon almak suretiyle yeni düzene dâhil olduğu, ancak bir yandan da Moskova'ya yakın söylemlerle ve yaklaşımlarla bir denge oluşturmanın gayreti içerisine gireceği/girdiği görülmüştür. Beraberinde, ABD'nin Batı Avrupa'da atacağı adımlarda başat rol üstlenmenin çabasından da vazgeçmemiştir.

Dünyanın yeni başat aktörleri ABD ve SSCB, uluslararası sistemin yapısını iki kutuplu, Avrupa'nın pozisyonunu da kendilerinin ileri savunma alanları içerisinde ön cephe olarak konumlandırmışlardır. Böylece, "Soğuk Savaş" şeklinde tanımlanan yeni dönemde, büyük bir savaşın meydana gelmemesine özen gösterilmiş, daha çok kutuplar arasında caydırma stratejileri etkili olmuştur. Büyüklerin (ABD, SSCB) ihtiyat ve caydırıcılık içeren politikalarına rağmen, küçükler (Bulgaristan, Yugoslavya vd.) bağlı buldukları büyükten aldıkları güçle, adeta savaş söylemlerini gündemlerinden düşürmemişlerdir.

¹³ İredentist politika; kültürel değerler bakımından benzerlik gösterdiği halde anayurt sınırları dışında kalmış toprakların anayurtla birleştirilmesi gerektiği fikrini savunan milliyetçi hareketlerin genel adıdır. Bkz. Ö. İnce, "İredantizm ve Misak-ı Milli sınırları", <http://www.hurriyet.com.tr/irredantizm-ve-misak-i-milli-sinirlari-169813> (Erişim Tarihi: 31.05.2019); İtalyanca kökenli bir sözcük olan irredentizm, "Bir ülkenin bir başka ülkede yaşayan dil ve de etnik köken itibarıyla kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi, bu topluluğun yaşadığı toprakları kendi sınırlarına katmak istemesi" manasına gelmektedir (Öztürk 2019: 8).

Rusların, komünist ideoloji ile ananevi Rus milliyetçiliğine dayanan genişleme ve yayılma ihtiraslarına kapıldığından hareketle ABD, liberal ve kapitalist değerler ekseninde tersi/kontra bir hegemonik genişleme ve yayılma stratejisini hayata geçirmiştir. Sovyet Rusya ise, ABD'nin Avrupa'yı kalkındırma planının sadece bir kalkındırma programı olmadığını görerek, yakın çevresini kendi ekseninde tutabilmek maksadıyla, özellikle Doğu Avrupa'da komünizmin konsolidasyonuna daha fazla önem/hız vermiştir. Bu da içerisinde, Baltıkları, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini alan Doğu Bloku oluşumunun hayat bulmasını mümkün kılmıştır.

İngiliz siyaseti ise, bu yeni dönemde izlenmesi gereken politikaları saptamanın adeta telaşı içerisinde düşmüştür. ABD ile ilişkilerini geliştirmenin önemini kavradığı gibi, kendisinin güvenliğini ve varlığını Avrupa'nın güvenliği ve varlığı ile birleştirme/bütünleştirme rotasına da girmiştir. Bu noktada, İngiltere, "Garp Birliği" fikrini çok açık bir biçimde savunmuş, hatta öncülük etme eğilimine dahi girmiştir. Batı Avrupa'nın Sovyetler karşısında tutunamaması durumunda, Birleşik Krallığın da tutunmasının zora gireceği açıktı. Dolayısıyla, Sovyet Rusya'nın ve komünizmin her halükârda engellenmesi gerekiyordu.

İngiltere gibi Batı Avrupa devletleri de yitirilen uluslararası etkinliklerini yeniden kazanabilmek düşüncesiyle üye devletlerin egemenliklerini paylaştıkları devletler üstü bir topluluk/birlik kurmayı amaçlamışlardır. Böylece, Avrupa Toplulukları ya da Garp Birliği fikri üye ülkeler arasında gerçek bir güvenlik topluluğu oluşturulmasına önemli bir katkı sağlayacaktır (Efe 2010: 40).

Bir yandan Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa SSCB'nin hızla genişlediği topraklar olurken, diğer taraftan da İngiltere'nin Orta Doğu ülkeleriyle kurmuş olduğu ittifaklar ve üs anlaşmaları sorunlu hale gelmiş ve bu ülkelerde büyüyen milliyetçi güçler harici hükümlerini tehdit eder hale gelmiştir. Bölgedeki huzuru kaybolan İngiliz Hükümeti, cephelerdeki hesaplaşmalar sonrasında bir de Orta Doğu'daki Sovyet yayılmacılığına odaklanmak zorunda kalmıştır. Ancak, müstakbel stratejik beklentilerin/gereklerin karşılanması ise bir hayli zorlaşmıştır. Bu noktada İngiltere, Orta Doğu'da, içinde Türkiye'nin de yer aldığı kimi Arap devletleriyle birlikte bölgesel bir savunma örgütü kurmak istemiştir.

Stratejik olarak bakıldığında, Türkiye, Orta Doğu'nun en büyük ve en güçlü ordusuna sahip bir ülkesi olarak, bir yandan bölgenin savunmasında önemli bir rol oynayacak, diğer taraftan da Müslüman bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu Komutanlığı projesinin tamamen Batı damgası taşımasını önlemiş olacaktı (Yeşilbursa 2011: 86).

Diğer taraftan, Yunanistan-Türkiye-İran hattı üzerinde hassasiyetle durulmuş, adı geçen ülkelerin zayıf ve güçlü yanları belirlenerek, tatbik edilecek stratejilerin ve yaklaşımların temel parametreleri haline getirilmiştir. Marshall Planı ve Truman Doktrini bunun en somut örneği olmuştur. İktisadi ve sınıai bakımdan yetersiz olan Türkiye'nin, bu dezavantajına rağmen, bir kıyaslama yapıldığında Yunanistan, İran ve Afganistan'dan daha fazla Sovyetlere/Komünizme karşı direnç göstereceği kabul edilmiştir. Bunun için de Ankara ile Atina'nın arası düzeltilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, Kore'den Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan coğrafyada yer alan ülkelerin, ABD ve SSCB'nin birbirlerine üstünlük sağlamada ya da birbirlerine karşı ön

almadaki hayati önemi haiz pozisyonları ve buna bağlı olarak ortaya koyacakları politik ve askeri tercihler “Soğuk Savaş” döneminin geleceğine doğrudan etki edecek seviyede/düzlemde konumlanmış görünmekteydi.

KAYNAKLAR

BCA¹⁴, 030.01.101.623.13.

BCA, 030.01.101.625.2.

BCA, 030.01.101.625.3.

BCA, 030.01.101.626.2.

BCA, 030.01.101.626.9.

BCA, 030.01.101.627.7.

BCA, 030.01.101.627.10.

BCA, 030.01.102.632.11.

BCA, 030.01.102.635.2.

ARMAOĞLU, Fahir, (1949), “Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı 1945-48”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 1, s. 375-445.

AKKOR, Mahmut, (2017), “II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı”, **VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 2, s. 1-17.

AYDOS, Serpil, (2012), “1948-1955 Yılları Arasında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerinde Kamu Diplomasisi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: XLV (45), Sayı: 4, s. 119-138.

BOSTANCI, Mustafa – KARACA, Erdem, (2018), “Bağdat Paketi'ne Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi”, **CTAD**, Yıl 14, Sayı: 27, s. 123-154.

BÖLME, Selin M., (2012), “Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: IX, Sayı: 34, s. 51-71.

EFE, Haydar, (2010), “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 1, s. 37-62.

ERTEM, Barış, (2013), “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri”, **Turkish Studies**, Vol. 8/7, s. 157-183.

GÜRKAYNAK, Muharrem, (2004), **İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

İNCE, Özdemir, “İrredantizm ve Misak-ı Milli sınırları”, <http://www.hurriyet.com.tr/irredantizm-ve-misak-i-milli-sinirlari-169813> (Erişim Tarihi: 31.05.2019)

¹⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

KANTARCI, Şenol, (2012), “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 16, s. 47-84.

KENNEDY, Paul, (2002), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (çev. Birtane Karanakçı), 9. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KÖSE, Hulusi, (2010), *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Amerika İlişkileri (1945-50)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖZEN, Çınar – AKDEVELİOĞLU, Atay, (2017), “Hür Fransa’dan IV. Cumhuriyet’e Fransa’da “Güçlü Hükümet” Mücadelesi: De Gaulle’ün Siyasi Yenilgisi ve Parlamentarizme Geri Dönüş”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 16, No: 1, s. 81-106

ÖZTÜRK, Mehmet, (2019), *Hatay’ın Türkiye’ye Katılımının Irredentizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

SAYERS, Michael – KAHN, Albert E., (1990), *Sovyetlere Karşı Büyük Komplo 1917-1947*, (çev. İsmail Aydın), Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

ŞİRİN, F. Selçuk, (2013), “İngiltere’nin Trabzon Konsolosu Mr. Breene’nin Erzurum, Kars, Doğubayazıt ve Ağrı Gezisi (1948)”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, s. 113-132.

TOPÇU, İlyas, (2017), “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin’in Ölümüne Kadar)”, *International Journal of Academic Value Studies*, Vol. 3, Issue: 9, s. 94-110.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, (2011), “İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor Mu?”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 26 (Eylül – Ekim 2011), Celalabat-Kırgızistan, s. 1-23.

YEŞİLBURSA, B. Kemal, (2011), “Bağdat Paktı (1955-1959)”, *Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, Sayı: 6, s. 85-100.

YILMAZ, M. Ercan, (2007), “Westphalia’dan Günümüze Savaş”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: IV, Sayı: 14, s. 17-38.

ZİNN, Howard, (2005), *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, (çev. Sevinç Sayan Özer), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

EKLER:

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
T. C.

Başbakanlık
Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü

Büro Müdürlüğü
Sayı : _____

3

ben kendisinden bugünkü rus sınırlarını mı yoksa Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarını mı kasdettiğini sordum. Kafkasya hal-kını kasdettiğini söylemek suretiyle bir kaçamaklı cevap verince bugünkü Türk - Rus sınırlarının nasıl tesbit edilmiş olduğu hakkında Cemiyet azasına izahat verdim. Kars ve Ardahanın Berlin muahedemesinde tazminat olarak Rusyaya nasıl terk edilmiş olduğunu anlattım. O tarihlerde bile rus statistiklerinin burda halkının Türk olduğunu tasdik ettiklerini ve gayri Türkleri bir azınlık olarak gösterdiklerini belirttim. Sowyet - Türk hududunun hangi şartlar altında tesbit olduğunu, yapılan plebisitte elde edilen neticeleri malum teferrüatlarıyla etraflıca izah ettim. Konferansdan sonra Amiral Kelly'nin Başkan General Sir John Shea ile birlikte yanıma gelerek beni tebrik etmeleri bu izahatın iyi karşılanmış olduğu hakkında iyi bir fikir vermiş olduğunu zannediyorum.

Keyfiyeti yüksek bilgilerine arzeder, saygılarının kabulünü rica ederim.

Londra Basın Atâşesi
Nuri Eren

Aslı gibidir
HÇ. 24.5.46

Verilen cevaplarda: Daire ve Şube adının yazılması.

030 01 401 823 13 4

T. C.
BAŞBAKANLIK
BASIN ve YAYIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Büro Müdürlüğü
Sayı : _____

6

dalanmak imkansızdır. Çünkü Sinkiang'a Kaşmir'den Karakorum dağları ile ayrılır, ve ancak yayaların geçebileceği kadar yüksek olan iki geçit mevcuttur."

"Yukarıda sıralanan vakıhalardan şu neticelere varırız:

(a)- Rusya en kavi engelle Türkiye'de karşılaşır,
(b)- En ümitbahş ve azay noktaları, kısa vadeli olarak İran, uzun vadeli olarak Afganistan teşkil eder,
(c)- Ayrı dağları ile Pavar arasındaki bölgede Rusya'nın mukavemetle karşılaşması ihtimalleri şunlara müsteniddir:

1.- Pakistan'da istikrarın mevcudiyeti (Pakistan iyi bir orduya sahipse de bu orduyun Güney-Doğudan vakit bulup Kuzey-Batiya gelebilecek durumda olması lâzımdır ki bu hususta işe yarayabilsin).

2.- Amerikalılarla İngilizlerin İran'a müdahale edilmesine mani olmak kararında ciddi görünmeleri. (Bu hususta tek güvenebilecekleri şey, Basra Körfezi bölgesinin Araplara ait kısmında kiralanan üç hava meydanına malik bulunmalarıdır.)

Saygılarımla arz ederim.

Londra Basın Atâşesi Y.
(Bülend Hecvit)

Aslı gibidir.
FY. 10.5.48

030 01 101 627 10 7